

Núm. 28 ANY VII

AU!

TARDOR '93
REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Ajuda: 325 pts.

ESPECIAL
FIRA DE MORELLA

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol, 2

MORELLA - Tel. 16 01 74

TALLERS HONORIO

Agència

RENAULT

Hostal Nou, s/n.

Tel. 16 01 91

MORELLA

Telèfons:
16 00 08 i 16 01 25
(2 línies)

Portal de Sant Mateu, 2
MORELLA (Castelló)

AV!

**REVISTA COMARCAL
DELS PORTS**

ANY VII - Núm. 28

TARDOR 1993

Equip fundador: Carme Segura (Cinctorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Ernest Querol i Jesús Sangüesa (Morella), Manuel Clemente i Quico Blasco (Sorita), Joan Manuel Falcó i Josep Me Zapater (Vilafranca).

Consell de Redacció: Montxo Monfort, Julià Pastor, Ernest Querol, Narcisa Rambla, Carles Ripollés, Jesús Sangüesa, Josep Me Zapater.

Picatge: Julià Pastor.

Dibuixants: Montxo Monfort, Javier Perlado i Ernest Blanch Marín.

Portada: Montxo Monfort.

Col.laboradors: Tots els que vulguen escriure.

Correcció lingüística: Julià Pastor i Ernest Querol.

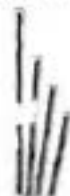
Administració i Gestió: Carles Ripollés i Jesús Sangüesa.

Distribució: Jesús Sangüesa

Edite:

Associació Cultural
i CNL
dels Ports

NIF: G-12.080.636

Correspondència i
col.laboracions
a l'Apartat de Correus 18
de 12300 Morella

Imprimeix:

— Jordi —
DASSOY MAQUINA
VIA L'Alfons de la Marina

Preu subscripció: 1.300 pts.

Preu exemplar: 325 pts.

D.L.: B-20.594-87

Edició en paper reciclat

S U M A R I

EDITORIAL:
 FER-SE VELL, MÉS QUE
 PERILLÓS, ÉS PECAT 5

MONOGRÀFIC
 - Fira de Morella 7

NOTÍCIES COMARCA
 - Vilafranca 11
 - Morella 13
 - Herbers 14

ACTIVITATS
 DE L'ASSOCIACIÓ 15

S

GALÀXIES 29
 HOMENATGE 30
 TRADICIONS POPULARS 32
 ECOLOGIA 34

UM

LA BÚSTIA 18
 ORELLA ESCRIVANA 21
 EL CAMP 23
 OPINIÓ 27

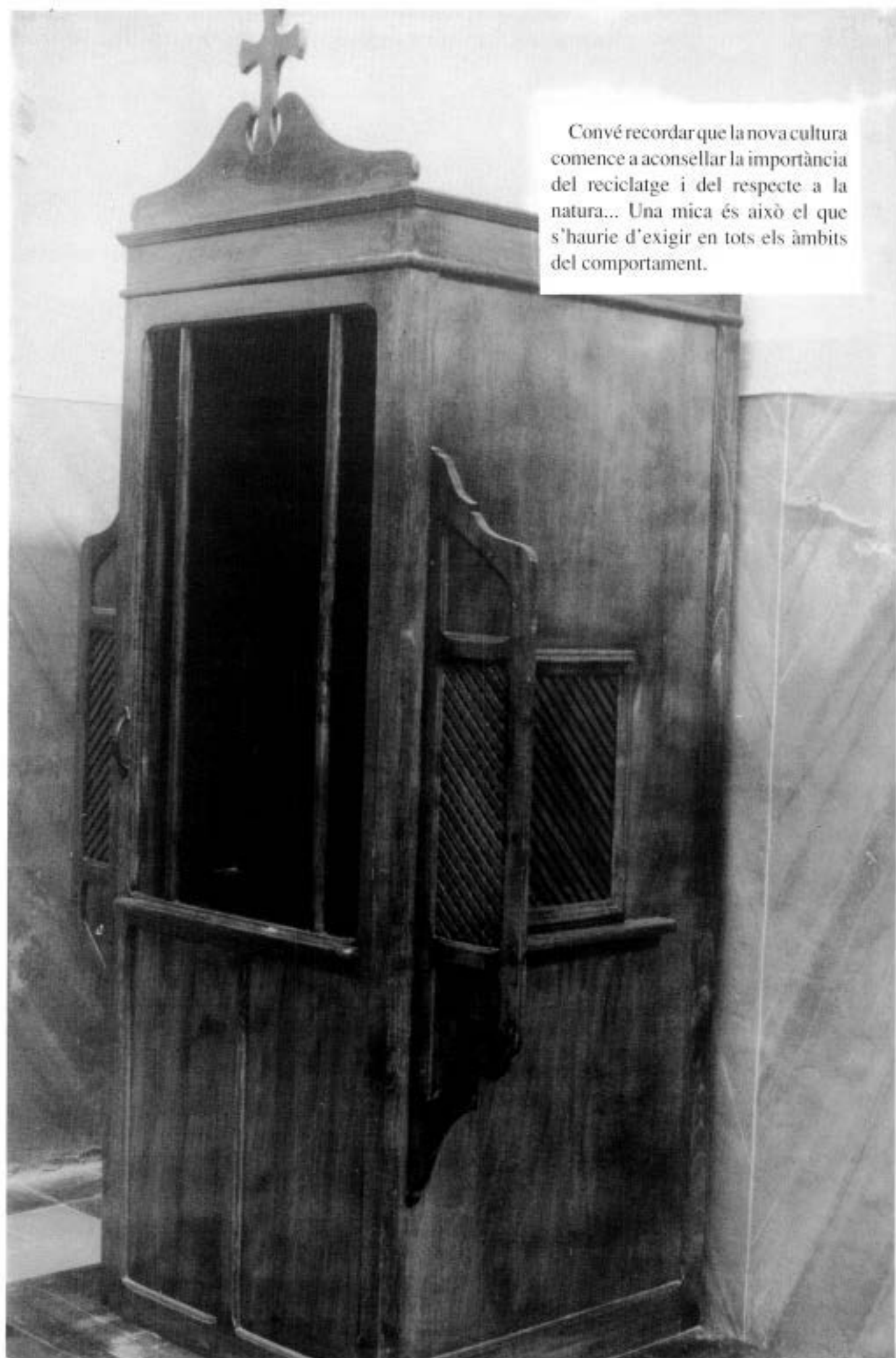
A

R

I

Convé recordar que la nova cultura comence a aconsellar la importància del reciclatge i del respecte a la natura... Una mica és això el que s'haurie d'exigir en tots els àmbits del comportament.

Fer-se vell, més que perillós, és pecat

Fer-se vell és una situació lògica i desitjable en el desenvolupament vivencial, és també un joc d'equilibri que et permet arribar, malgrat els entropussons, a l'edat del sí-no-fore; en una paraula, arribar a vell o vella -segons el sexe.

Aguantar sobre la corda i millorar els rècords de temps són objectius personals i socials que es plantegen inclús organismes internacionals com l'OMS... Els països rics s'esvaeixen de poder mostrar en xifres els bons nivells d'esperança de vida que assolixen; és una mostra del seu estat de salut, entre altres coses.

És evident l'augment d'esperança de vida, si més no, en allò que en diuen països industrialitzats, desenvolupats, del primer món, per entendre'ns. Dades de previsió de l'esperança de vida per als anys 1985-90 fixaven el límit en la mitjana de 75 anys per a l'Europa occidental, 71 per a l'abans anomenada Europa de l'est, 65 per a l'Amèrica del sud, 49 per a l'Àfrica occidental i 76 per a l'Amèrica del nord.

Els números són clars i, fent una anàlisi, podem preveure un increment de la població vella en determinats llocs: a Europa, per exemple, l'any 2000 es calcula que hi hauran 60 milions de persones d'edat avançada, el 20 % o més de la població tindrà més de 65 anys. A la Comunitat Valenciana, s'estima que també per al 2000 un 13 % estarà en aquest grup d'edat. El percentatge de majors de 65 anys serà igual al de menors de 16.

Lluny del que podríem pensar, aquests càlculs, que per una banda afalaguen els governs, són actualment un dels problemes socials que més els preocupen. I sembla ser que n'hem fet massa! Que ara resulte que fer-se massa vell tampoc és el més idoni.

En ocasions comencen a sentir-se frases on s'esmenten els vells en sentit bèl·lic total. No fa massa temps, la premsa es feia ressò dels consells que el mandatari alemany donava per eixir de la crisi. Entre d'altres parlava de retrasar l'edat de jubilació, adduint que és inacceptable que el temps de vida productiu sigui menor que el subvencionat i exposava els seus dubtes sobre la viabilitat de la protecció social, en especial de les pensions i de la sanitat «per a poder atendre l'exèrcit d'ancians que ens espere»...

Més clar no es pot dir, i els jòvens d'avui es van fent conscients que això d'envellir porta problemes de salut i, sobretot, d'economia; que per a ells i elles, probablement, serà difícil d'obtenir una pensió digna pel sistema de la protecció social, etc.

Segurament, conscients de la necessitat de buscar solucions, el 24 de juny de 1992, entre altres mesures, el Consell Europeu de ministres acordà proclamar el 1993 Any Europeu de les Persones d'Edat Avançada i de la Solidaritat entre Generacions. Amb aquest motiu s'han donat a conèixer informes nacionals i un balanç comparatiu (l'anomenat eurobaròmetre) que permet conèixer com és la relació jòvens/vells i els problemes que enfronten els ciutadans de més edat.

Es pretenen aconseguir tres objectius importants:

- 1.- Promoure l'estudi de les condicions de vida de les persones grans i de les seues relacions amb gent d'altres edats.
- 2.- Sensibilitzar sobre la necessitat de trencar l'aïllament generacional.
- 3.- Estimular una major participació de les persones grans en la societat.

Aquesta és una primera iniciativa per a estudiar la solució d'un problema que tendeix a créixer. No cal cavil·lar massa per endevinar que si seguim enfrontant les classes socials en els termes de productives/improductives estem fent un judici que supere la terminologia merament econòmica.

L'aspecte més preocupant, però, no és només el del futur, sinó el del present. Ens hem cregut tant la filosofia de «l'usar» i «el llançar» proposada per la societat de consum que som incapaçs de fer-ne un ús racional. Allò que és vell: ja no val, ja no compte, ja no es vol, ja no cap, ja no...

Fent la comparació amb el medi-ambient, està a la vista l'impacte del sobre-excés de consum i no és per a alabar-se'n. Seguint amb el símil, convé recordar que **la nova cultura** comence a aconsellar la importància del reciclatge i del respecte a la natura... Una mica és això el que s'haurie d'exigir en tots els àmbits del comportament. A banda, una altra necessitat primària, cal que ho recordem? Que les persones no són objectes es reconeix fàcilment.

Notem clarament que s'han canviat els patrons de conducta social i familiar. No cal divagar sobre quina és la causa o la conseqüència del canvi. Avui l'europeu típic (mascle o femella) es defineix com un individualista solidari amb altres individualistes. Compte amb la justícia com un element important i, en eixe sentit, considere que el més eficaç en el treball rebí un major salari. A partir d'aquest sentit de la justícia que ens defineix, no és difícil traure conclusions, ni estranyar-se de les actituds front a les persones velles, les que no tenen faena, les que estan malaltes...

És important que es rellance -en els objectius i activitats d'aquest any dedicat a les generacions d'edat avançada- la idea que els problemes socials afecten el conjunt de la societat, que s'han de buscar solucions globals i que s'han de tractar des de la perspectiva de la solidaritat. Però, no estaria de més ser conscients que la solidaritat comence per tindre una resposta individual que requereix determinades actituds -no es qüestió de complir i prou- també és una qüestió de tracte.

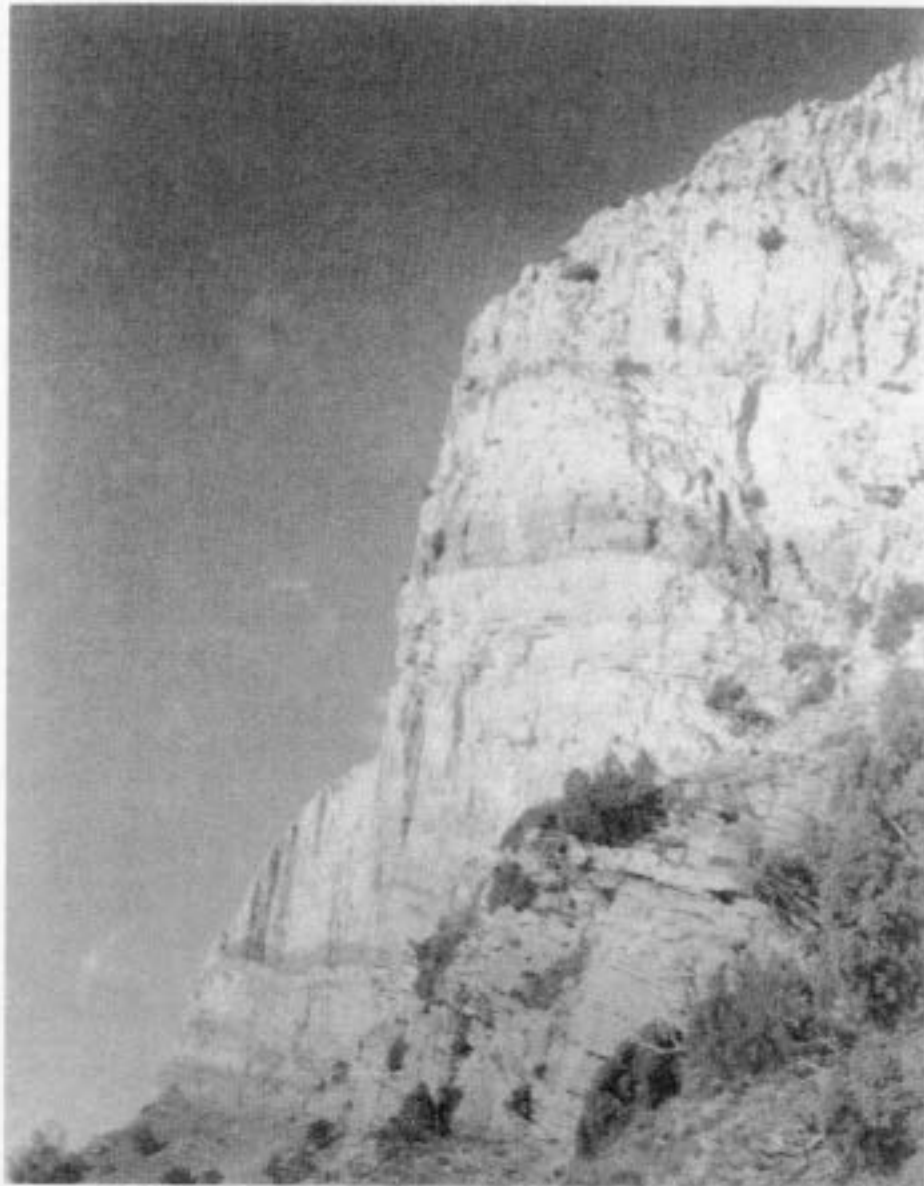
La resposta solidària és esperada en el propi ambient familiar i hi està en joc la nostra dignitat. Si els pares prenen la responsabilitat de fer de pares, on està el dubte perquè els fills assumisquen la seua com a fills? Què els separe, doncs? Si al final, entre ells només hi ha una distància i és la que marke l'edat.

Senders de Gran Recorregut
SECTOR II

**S. JOAN DE PENYAGOLOSA - ANDILLA
ANDILLA - S. JOAN DE PENYAGOLOSA**

PROVÍNCIA DE CASTELLÓ

**G.R.
7**

COORDINADORA NACIONAL DE SENDEROS DE GRAN RECORRIDO

DIPUTACIÓ
D' - E
CASTELLÓ

Fira de Morella

S.E.A. ELS PORTS

Fotos: M.P. Membrado

Antecedents

Ens hem de remuntar a l'any 1.256, quan el Rei En Jaume I, concedeix l'autorització per celebrar una fira anual a Morella. Aquesta fira se celebra per Sant Miquel (29 de Setembre).

En l'època de la qual parlem, la compra-venda de productes era molt difícil, per la problemàtica del transport de les mercaderies. És per això que concentrar una gran oferta i demanda en un lloc determinat, era de gran importància per a vendre i abastir-se dels productes necessaris per a la vida quotidiana. Així, doncs, la fira de Sant Miquel de Morella adquireix un gran auge amb un elevat moviment ramader i de productes de tota mena.

Al ressò d'aquesta important fira, el 17 de Juliol de 1.312 el Rei En Jaume II, autoritza la celebració d'una segona fira anual, que se celebrarà per Sant Joan (24 de Juny).

Durant molts segles les fires de Morella s'han celebrat puntualment, servint de base per a les transaccions més importants de cada època. El pas del temps ha fet perdre la importància d'abastiment als ciutadans que tenien les fires. En l'últim segle els avanços de les comunicacions han estat el punt de partida de l'agonia i la mort de les fires.

L'any 1966, l'Ajuntament de Morella, pren la decisió d'agrupar la fira de Morella amb les festes anuals, amb l'objecte d'afavorir l'assistència de gent i ramats.

La data per a celebrar aquest esdeveniment seria des del dissabte anterior al tercer diumenge d'Agost fins al diumenge següent.

En el transcurs dels anys, aquesta celebració s'ha convertit en una festa lúdica de diversió variada i popular.

Promoció, organització i resorgiment de la Fira

L'any 1983, el Centre d'Iniciatives Turístiques de Morella (CIT), amb l'objecte de donar la màxima popularitat a Morella, organitza una mostra de maquinària agrícola i industrial al passeig de l'«Alamera».

Aquest esdeveniment, amb bona voluntat i il·lusió, es repeteix l'any 1984.

L'any 1985, la Caixa Rural, a redós d'aquesta mostra de maquinària agrícola i industrial, promou un sorteig de 6 mardans entre els ramaders de la comarca amb l'objecte de promocionar l'entreuament industrial en la ramaderia dels Ports. És a partir d'aquest any que considerem que se celebra la 1ª Fira ramadera i agrícola-industrial de Morella.

Aquesta iniciativa començada pel CIT i ampliada per la Caixa Rural, és arreplegada amb interès per l'Ajuntament de Morella, per les entitats agràries de la comarca i pel gremi de llauradors i ramaders.

Així, doncs, l'any 1986 amb el patrocini del molt il·lustríssim Ajuntament de Morella i amb la col·laboració del CIT, del Servei d'Extensió Agrària, de la Càmera Agrària Local, de la Caixa Rural, de la Cooperativa Comarcal Sant Antoni i dels llauradors i ramaders, s'or-

ganitze la que serà considerada com 2ª Fira ramadera i agrícola-industrial. En la Fira d'aquest mateix any es treballa per part de tots, llauradors, ramaders i entitats col·laboradores, perquè la fira de Morella tingue una bona base per poder emprendre el seu camí.

Després de la fira de 1986, es pren la decisió de constituir una entitat independent, composta per llauradors-ramaders de la comarca i un representant del CIT. Aquesta iniciativa done pas a la constitució de l'ASSOCIACIÓ FIRAL ELS PORTS DE MORELLA, entitat que s'encarregarà de promocionar, organitzar i fer possible la celebració de la Fira de Morella.

L'any 1987, és l'Associació Firal, la que s'encarregue de totes les tasques per a les quals va ser creada. Així, proposa i fixa com a data de celebració de la fira de Morella el segon cap de setmana del mes de Setembre. És a dir, una setmana després de la fira de Vallderoures i una setmana abans de la fira de Cantavella.

La Fira de Morella es una realitat gràcies al patrocini de:

- L'Excel·lentíssim Ajuntament de Morella

- La Conselleria d'Agricultura, Pesca i Alimentació

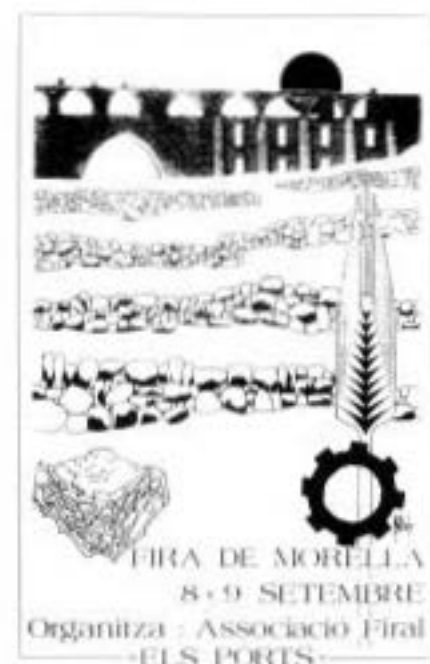
- La Conselleria d'Indústria, Comerç i Turisme

- L'Excel·lentíssima Diputació Provincial

- La Caixa Rural Credicoop

- La Cooperativa Comarcal Sant Antoni Abat de Morella

A la col·laboració d'entitats com el Servei d'Extensió Agrària, i, sobretot, la Fira és possible per la gran faena que fan tots els llauradors-ramaders, col·labora-

LD x LW (1990)

Quadres estadístics de l'evolució de la Fira

1986

RAMAT	AL PRAT	EXPOSITORS	CAPS
Ovi	4	4	32
Vaquí	6	6	70
Equí	1	1	15
Cunicola	1	1	10
Maquinària agrícola i industrial	20		
TOTAL EXPOSITORS	32		

1987

RAMAT	AL PRAT	EXPOSITORS	CAPS
	AL POLISPORTIU		
Porquí	4	4	13
Ovi-cabrum	11	11	126
Vaquí	4	4	12
Cunicola	1	1	4
	AL PRAT		
Vaquí	12	12	143
Equí	3	3	10
Varis	1	1	varis
Sector agrícola i industrial	25		
TOTAL EXPOSITORS	61		

1988

RAMAT	AL PRAT	EXPOSITORS	CAPS
	AL POLISPORTIU		
Porquí	4	4	13
Ovi-cabrum	13	13	122
Vaquí	5	5	29
Varis	4	4	varis
	AL PRAT		
Vaquí	17	17	254
Equí	3	3	17
Sector agrícola i industrial	35		
TOTAL EXPOSITORS	81		

1989

RAMAT	AL PRAT	EXPOSITORS	CAPS
	AL POLISPORTIU		
Porquí	5	5	41
Ovi-cabrum	9	9	167
Vaquí	4	4	21
	AL PRAT		
Vaquí	14	14	161
Varis	2	2	varis
Sector agrícola i industrial	40		
TOTAL EXPOSITORS	74		

dors de la fira, que amb la seua aportació fan la realitat de la Fira de Morella.

Objectius de la Fira

L'Associació Firal, pretén que la Fira de Morella sigui un aparador de les noves tecnologies que afecten el sector ramader, agrícola i industrial.

En el sector ramader any rere any, es poden observar les races d'animals més adients per al desenvolupament de la comarca.

Així, en porcs, les empreses de selecció nacionals i multinacionals exposen els reproductors més competitius del mercat, amb tots els avanços genètics que han acumulat.

Entre les races més representatives de porcs s'exposen: *Landrace*, *Largue Withe*, *Blanc Belga*, *Duroc*, *Pietrain*, *Hamshire* i encreuaments d'aquestes races amb truges híbrides i mascles finalitzadors.

En el cas de l'oví, cada fira té una bona representació de la raça base de la comarca, com a reproductora, la *ullada*. Complementant esta reproductora, estan els mascles per encreuament industrial de les races *Berrinchon du Cher*, *Suffolk*, *Ile de France*, *Lacaune* i *Charolaise*. Altres races representades en la fira són: la *Segureña*, la *Raça Aragonesa* i la *Ripollesa*.

Les cabres lleteres de races *Murciano-granadina*, *Saanen* i *Pirenaica*, són la representació del ramat cabrum.

El vaquí de carn, que tant s'ha incrementat en la comarca en els últims anys, està representat per les races de tipus càrnic més competitives del mercat, com són: El *Charolaise*, *Limousine*, *Rubio d'Aquitània*, *Avilenya negra ibèrica*, *Pirenaica*, *del país* i encreuaments industrials.

També hi ha sempre algun stand curícola amb les races, *Neozelandés*, *Califòrnia* i *Gegant de Flandes*.

Els stands de serveis per a la ramaderia presenten la seua gamma de productes i totes les innovacions del mercat.

El sector agrícola i industrial, amb nombrosa representació de maquinària i productes, ens presente una mostra dels últims avanços tecnològics.

Altres objectius que té la fira són:

- Promocionar el desenvolupament agrícola, ramader i industrial.

- Posar a l'abast del sector primari i secundari els nous avantatges de la tècnica.

- Fomentar i potenciar els intercanvis comercials.

Suffolk (1990)

Limousine (1990)

Charolaise (1990)

- Al ressó de la fira, donar a conèixer la comarca dels Ports i Morella a la resta d'Espanya.

Evolució del sector ramader

Tradicionalment, la ramaderia dels Ports ha estat, la que li es pròpia per les seves condicions orogràfiques i climàtiques. És a dir, ramats extensius d'oví, una mica de cabrum i un poc de vaquí, a més de conills, pollastres, porcs i gallines per a l'autoconsum i animals de treball.

A mitjans dels anys 60, es produïen els primers símptomes de canvi en la ramaderia: s'establixen les primeres granges industrials de pollastres d'engreix i de porcs.

Actualment, encara que la ramaderia extensiva, mantingue la seua importància absoluta, és la ramaderia intensiva la que s'ha desenvolupat més en les últimes dècades i la que done a la comarca el major producte brut.

En els últims anys, el nombre de ramaders d'oví-cabrum ha anat minvant, concentrant-se el ramat i augmentant la mida d'aquestes explotacions. Les expectatives són que es reduiran encara més aquestes explotacions i baixarà el nombre de caps. Per altra banda, es preveu una tendència a l'increment del ramat de vaquí. Açò estarà provocat bàsicament per la dificultat de maneig del ramat oví-cabrum en les zones més allunyades dels nuclis de població en la comarca.

La ramaderia intensiva, previsiblement, mantindrà la seua capacitat productiva, però el nombre d'explotacions es reduirà.

En el sector porquí, sobretot, les explotacions més menudes desapareixeran i tendirà a incrementar-se el sistema d'integració.

1990	EXPOSITORS	CAPS
RAMAT		
AL POLISPORTIU		
Porquí	7	39
Oví-cabrum	11	180
Vaquí	6	23
AL PRAT		
Vaquí	11	75
Equí	2	16
Varis	1	varis
Sector agrícola i industrial	35	
TOTAL EXPOSITORS	73	
1991		
RAMAT		
AL POLISPORTIU		
Porquí	8	45
Oví-cabrum	12	136
Vaquí	8	22
AL PRAT		
Vaquí	23	198
Equí	3	11
Varis	1	varis
Sector agrícola i industrial	39	
TOTAL EXPOSITORS	94	
1992		
RAMAT		
AL POLISPORTIU		
Porquí	1	49
Oví-cabrum	17	248
Vaquí	7	22
AL PRAT		
Vaquí	19	216
Equí	4	15
Varis	2	varis
Sector agrícola i industrial	43	
TOTAL EXPOSITORS	103	
1993		
RAMAT		
AL POLISPORTIU		
Porquí	9	45
Oví-cabrum	18	231
Vaquí	8	32
Cunícola	1	46
AL PRAT		
Vaquí	17	161
Equí	5	23
Varis	3	varis
Sector agrícola i industrial	58	
TOTAL EXPOSITORS	119	

Quadre de situació actual de la ramaderia a Els Ports

Ramat	N. ramaders	Caps
Oví-cabrum	379	54.842
Vaquí	126	2.200
Porcí	300	96.000
Pollastres	-	500.000*
Conills	-	6.000*

* En pollastres són n° de llocs

* En conills, n° de mares

NOTÍCIES COMARCA NOTÍCIES

Exposicions

EL PATRIMONI DE LA PARRÒQUIA I LES ERMITES DE CASTELLFORT

FORN DEL POBLE
CASTELLFORT • ELS PORTS
ESTIU DE 1993

Aquest estiu, a la comarca, s'han pogut contemplar algunes exposicions d'interès.

A Morella, durant el curs d'estiu, tinguérem l'oportunitat de veure l'exposició sobre la Il·lustració.

A la Todolella, el forn de la vila, que ha estat rehabilitat com a llar de la gent gran, va acollir l'exposició de gravats del **Tirant lo Blanch** de Manuel Boix. Prevista la ubicació de l'exposició, en principi, a l'ermita de S. Cristòfol, acabarem veient-la, durant el mes d'agost -com ja he dit- al forn de la vila.

A Castellfort, també va ser el forn de la localitat el lloc triat per a instal·lar l'exposició sobre el patrimoni de la parròquia i de les ermites. Finalment, però, es pogué contemplar en l'edifici de les escoles i gràcies a l'amabilitat de dues persones: Anna Moner i Sebastià Carratalà, gent de fora de la comarca, que amb pocs ajuts i molta empena ha tirat endavant l'activitat. Els agraïm l'interès, el respecte i l'estima que mostren per la nostra història i la nostra gent.

Exposició de vestits antics. (Foto Blanca Bordàs)

Vilafranca

S'escape un bou de 600 Kg.

Un bou anomenat **Saltador**, de 600 Kg. de pes es va escapar pel buit d'un camió que tapava el carrer del Sagrat Cor, passades les 2 de la matinada del dilluns 16 d'agost, mentre se celebrava l'entrada del bou pels carrers de l'avinguda de Castelló.

Malgrat que els carrers estaven plens de gent, a causa dels bars, penyes i fira d'atraccions que es posen al voltant d'aquest carrer, no va hi haver cap ferit. Només algun shock nerviós entre algunes de les persones que es van trobar el bou de cara.

El Bou es va dirigir cap a la partida del Llosar i al cap d'una hora va ser localitzat a la corba del Llosar on, després de ser abatut pel tir d'un caçador, la Guàrdia Civil el va rematar amb dos tirs més.

Canal 9 en directe des de Vilafranca

El primer diumenge de festes, el dia 15 d'agost, La TV valenciana va retransmetre en directe una corre-guda de jònecs des de la Plaça de bous de Vilafranca.

La connexió va començar cap a les 5,15 amb l'entrada de la banda de cornetes, tambors i majorettes de Vilafranca. Tot seguit va entrar la banda de música, acompanyant les reines i dames de les festes. Cap a les 5,30 va començar l'espectacle taurí en el qual es van assolir 6 jònecs de 200 Kg. de la ramaderia de Corredera Tabernero de Salamanca, que van ser torejats per tres joneguers de l'escola de turomàquia de València.

Concert de la banda de música

La Unió Musical Vilafranquina va oferir el 24 de setembre un concert al paradur de festes, on es van interpretar les obres «Glòria al poble» de Perfecto Artola, «La Torre del Oro» de G. Giménez, «Festívoles» i «Tercio de quites» de R. Tàlens i l'himne a Vilafranca del mestre Artola. El concert va ser dirigit pel titular de la Banda Pablo Monfort i van intervenir com a solistes el trombonista Rubén Prades i el clarinetista Diego García.

ICONA col·labora amb la Mancomunitat dels Ports

Rogelio Tena, alcalde de Vilafranca i president de la Mancomunitat dels Ports es va entrevistar el dia 23 de setembre amb Humberto Da Cruz, director de l'ICONA, per exposar-li la

voluntat dels municipis d'aquesta mancomunitat d'elaborar un conveni per aconseguir la financiació de projectes destinats a la netaja de les masses forestals i crear tallafocs. Així mateix, Rogelio Tena va insistir en la necessitat de crear una infraestructura contra els incendis, com la de posar en marxa busses i pistes d'aterratge per a avionetes.

Rubén Prades.

Un trombó per a Europa

El jove trombonista Vilafranquí Rubén Prades Cano ha rebut un premi al seu esforç i dedicació a l'instrument, consistent en una beca Dávalos-Fletcher que li permetrà estudiar al Conservatori Europeu de música, a París, amb el professor Guillem Milliere.

Rubén Prades, als seus vint-i-tres anys, porte ja una trajectòria en el món de la música, ha format part de la Jove Orquestra Nacional d'Espanya i de la Jove Orquestra del Mediterrani, on ha realitzat molts concerts en qualitat de trombó solista en nombroses ciutats del món, entre elles: Marsella, Cannes, Niza, Roma, Sevilla, Rabat, Casablanca i Mònaco.

El conseller Berenguer inaugura la seu de la Mancomunitat dels Ports

El conseller d'administració pública Lluís Berenguer va inaugurar el passat octubre les instal·lacions de la Mancomunitat dels Ports, que es troben a la planta superior de l'Ajuntament de Vilafranca i que compten amb tots els mitjans informàtics i tècnics precisos per a realitzar tasques encaminades a impulsar els plans de dinamització de la comarca.

La Santantonada dels Ports,

festa d'interès turístic

En una reunió celebrada a Vilafranca el dia 14 d'octubre, la Mancomunitat dels Ports va aprovar la sol·licitud de declaració de la Santantonada dels Ports com a festa d'interès turístic.

J.M. Falcó i J.M^e. Zapater

Setmana cultural

El Consell de la Joventut, amb el recolzament de la regidoria de joventut, va organitzar des del 10 fins al 19 de setembre una setmana cultural i de la joventut.

Com en anys anteriors, no solament es van preparar actes per als joves sinó també per als adults i, sobretot, per als xiquets. Aquests són els actes celebrats, agrupats segons la seua temàtica.

- Actes lúdics i festius:
- Cercaviles
  - Jocs tradicionals per als xiquets (doli, xiva, tella, sale, birles)
  - Rastreig infantil
  - Nit de Rock amb l'actuació dels grups **Alinodoro** de Vilafranca i **Los Perros de la Terraza** de Castelló
  - Festa dels anys 60-70 i concurs de Karaoke
  - Orquestra al parador
  - Concert de música de ronda i boleros
  - Bureo de jota.
- Actes esportius:
- Excursions a peu i en bicicleta per als xiquets.
  - 12 hores d'esport.
- Actes culturals:

- Cicle de cinema dedicat a Roman Polanski

- Cinema infantil

- Concurs de dibuix infantil

- Xarrada-col·loqui sobre reciclatge, a càrrec del Grup Ecologista de Vilafranca

- Xarrada sobre la SIDA en el lloc de treball

- Intercanvi de jota de les comarques dels Ports i del Maestrat, amb la participació dels grups **Orde de Montesa** de Sant Mateu i la **Rondalla i Grup de**

Dances de Vilafranca

- Recollida de papers i neteja del poble

- Correfocs

- Teatre

- Exposicions de fotos del ball pla i de vestits antics.

Els habitants de Vilafranca van respondre amb gran entusiasme als nombrosos actes que se'ls van preparar. Podem així, afirmar que en aquesta segona edició de la tercera etapa, la Setmana Cultural i de la joventut està consolidada.

A continuació farem un breu repàs a alguns dels actes organitzats.

La recollida de papers i neteja del poble va ser un acte on un bon grapat de joves i alguns adults van replegar papers a l'avinguda del Llosar -el carrer més representatiu de Vilafranca. Va ser un interessant exercici de consciència cívica, demostratiu de la preocupació constant, al llarg de la seua trajectòria, del Consell de la Joventut, obstinat en potenciar l'educació cívica de la gent jove.

El correfocs va ser realitzat pels mateixos membres del Consell, ajudats per alguns membres del Grup d'Animadors de Vilafranca.

"Acampada a l'Estrella". Foto: Josep Me Zapater

En les dues conferències, el públic va poder participar opinant sobre els problemes plantejats.

Les exposicions van ser molt visitades i les projeccions del cicle de cinema van tenir també un gran èxit de públic.

El grup de dones de Vilafranca va voler col·laborar amb el Consell de la Joventut i van organitzar, amb molt d'èxit, el concert de música de ronda i boleros.

La representació de teatre va entusiasmar el públic assistent, format sobretot per gent jove.

El Bureo de Jota va ser un magnífic intent de recuperació d'aquesta manera tan popular que tenien els nostres avantpassats de divertir-se. Hi va acudir molta gent, sobretot gent major, antics habitants de masos i jòvens interessats en els balls tradicionals de la nostra terra. La gent que només es va conformar en mirar la festa s'ho va passar bé, però els que es van decidir a participar-hi ballant, tocant o cantant, encara millor. Aquesta va ser una molt bona idea, que caldrà continuar-la en anys posteriors.

Molt positiva, en conjunt, ha estat aquesta edició de la Setmana Cultural i, sincerament, cal agrair als organitzadors (en general prou jòvens) la ferma voluntat de fomentar la vida cultural de Vilafranca i la seua capacitat d'organitzar uns actes que han agradat molt a la gent de Vilafranca.

J.M^e. Zapater

Morella

De l'Anunci al Sexenni

Amb un temps magnífic les carrosses, els personatges i les disfresses van recórrer els carrers de Morella el passat 22 d'agost lliurant una batalla de confetti, colors i alegria.

El pregó del matí va donar el pas per començar un nou Sexenni, el 50è. I ara els carrers ja han començat a moure: les reunions, els primers treballs, els dissenys, el secret que tot ho envolta...

A partir d'ara les nits de Morella són de plegar paper, d'arrissar, de treballar pel L Sexenni que ja està ací.

Els ninots

Una vegada més van fer acte de presència uns personatges apreciats per tot el poble: **els ninots**. Així, els tres primers diumenges d'agost van acudir a sobre fets o personatges del poble.

Festival de Música

A la darrera setmana d'agost va tindre lloc el XI Festival de Música de Morella. Una vegada més a l'Arxiprestal es van poder escoltar les obres dels mestres de la música clàssica.

Ricardo Miravet va ser, com els anys passats, l'ànima del festival. Va comptar amb la col·laboració del flautista, compositor i director Enzo Gieco, de músics excel·lents com Salvador Porter, J. Enric Bouché i Anne Marie Heliot (mezzo). Entre els col·laboradors locals cal ressaltar la participació de Xavier Adell (flauta), Josep Lluís Centelles (clarinet),

M^e. Jesús Pastor (soprano), Julià Pastor Aguilar (baix) i el cor del festival format per un grup de persones de Morella, majoritàriament de la família Pastor.

L'obra **Tupac Amaru** interpretada el penúltim dia va ser una estrena a l'Estat espanyol. S'havia d'haver fet a l'Expo de Sevilla i no es va fer per causa de la mort d'Atahualpa Yupanqui, autor dels poemes de l'obra.

Conferència sobre el 9 d'octubre

Organitzada pel Grup de Dones dels Ports, el divendres 8 d'octubre a les 19 h. i a la casa Ciurana, l'historiador Carles Sangüesa va donar una conferència sobre el 9 d'octubre que portava per títol **Els 755 anys de què?** Va fer un repàs històric de les dades, dates i personatges més significatius de la història del País Valencià.

Conferència-col·loqui sobre el medi ambient

El diumenge dia 11 d'octubre a les 19,30 i a la casa Ciurana, es va celebrar una conferència-col·loqui a càrrec de Domingo Garcia professor titular d'ètica i teoria de la democràcia de la Universitat Jaume I amb el següent títol: **Les responsabilitats individuals i el medi ambient**.

Celebració del nou d'octubre

Amb un cercavila va començar la celebració d'aquest dia. Després va actuar per als menuts el grup Pimpinelles. A Pereroles hi havia dinar: **Festa del Rovelló**. Per la vesprada, a les cinc, i organitzada pel Grup de Dones dels Ports, visita comentada al museu i a l'Arxiprestal. Més tard, la pel·lícula **Sin perdón** i després sopar i ball al Cazador. A la discoteca Bisgargis va hi haver una desfilada de modes a càrrec dels alumnes de 8è d'EGB.

Cartell del L Sexenni

El passat dia 27 d'agost, a la casa Ciurana, es va presentar la **Fundació L Sexenni** i un cartell anunciador fet per l'artista valencià Andreu Alfaro.

Reunió comarcal sobre l'Aplec dels Ports

El dia 16 d'octubre, a Morella, a la sala d'actes de la casa Ciurana, es van reunir els jòvens d'alguns pobles de la comarca per tal de parlar del futur Aplec '94. Després de valorar els diferents punts de vista es va arribar a la conclusió que el XVII Aplec es fere a Portell en lloc de fer-lo a Morella, on tocava.

L'Anunci.- Morella. Foto: Molinos

GOLIAT el bou de Sant Antoni

Els dos dies de la fira, els majorals de Sant Antoni del 1994 van mostrar al públic el bou que es rifarà el proper dia 6 de gener. Evidentment van aprofitar l'ocasió per a vendre numerets de la rifa.

Curs internacional de música

La primera setmana de setembre es va celebrar el II Curs Internacional de Música.

Premis Jaume I

Aquest any es van lliurar a Morella els premis Jaume I. Els dies 6 i 7 del passat setembre es va organitzar aquest acte amb la presència del president de la Generalitat Valenciana Joan Lerma i 3 premis Nobel, Roland H. Coase, Lawrence R. Klein i Franco Modigliani. El premi d'economia, que va ser entregat ací, va recaure en E. Fuentes Quintana.

Nova carretera

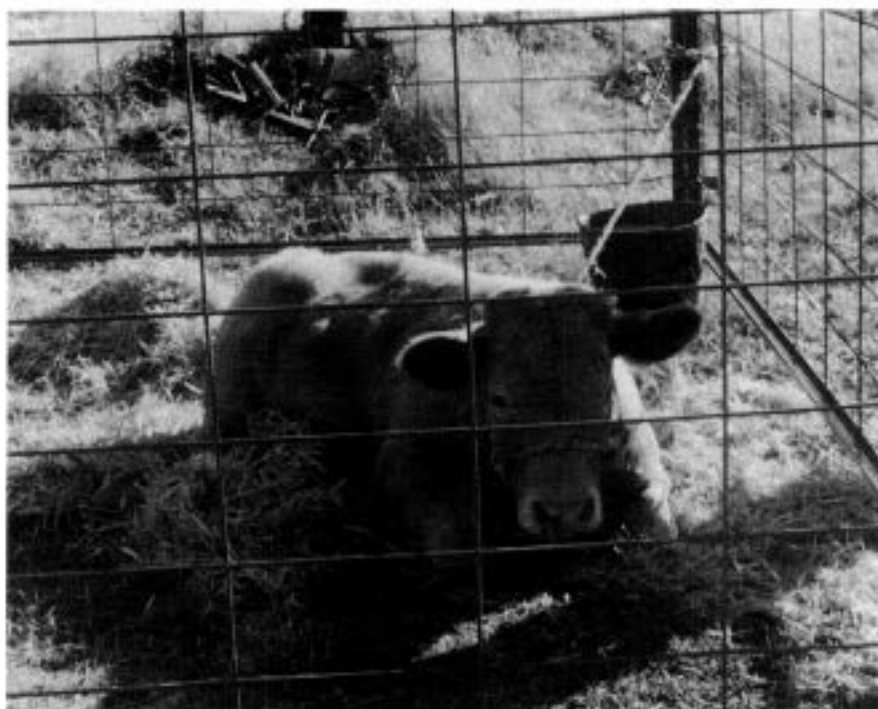
A finals del passat mes d'octubre va entrar en funcionament la variant Morella-Sud que uneix la N-232 a l'entrada de l'Hostal Nou amb el Beltran i l'enllaç amb la carretera de Cincorres.

Cursos per la ràdio

Aquest any els cursos de l'EPA (Educació Permanent d'Adults) fan algunes activitats a través de la ràdio (Els Ports Ràdio). Es tracte d'un curs de graduat escolar, anglès i valencià.

Curs de formació: Artesania Agroalimentària

A partir del passat 1 de setembre i fins al 23 de desembre a Morella i de

Goliat. Foto: Amela

l'1 de juliol fins al 30 de novembre a Vilafranca s'estan duent a terme els cursos de formació d'artesanía agroalimentària patrocinats pel Fons Social Europeu i la Conselleria de Treball de la Generalitat Valenciana.

Els cursos impartits a Morella són dos: Embotits i patés d'aviram (ànecs, gallines, conills, etc...) i embotits de porc.

El curs de Vilafranca és de Formatgeria.

Els cursos esmentats consten d'una primera part teòrica (alimentació, higiene alimentària) i d'una segona part pràctica.

Aquests cursos, als quals assisteixen 60 persones, 20 per curs, són becats i concediran la titulació corresponent en acabar-se.

Visita des del Japó

El passat 19 d'octubre el Governador President de la Prefectura de Mie (Japó) i altres càrrecs polítics del Japó i de la Generalitat van visitar durant tres hores la ciutat de Morella. Es van interessar molt pels monuments més significatius.

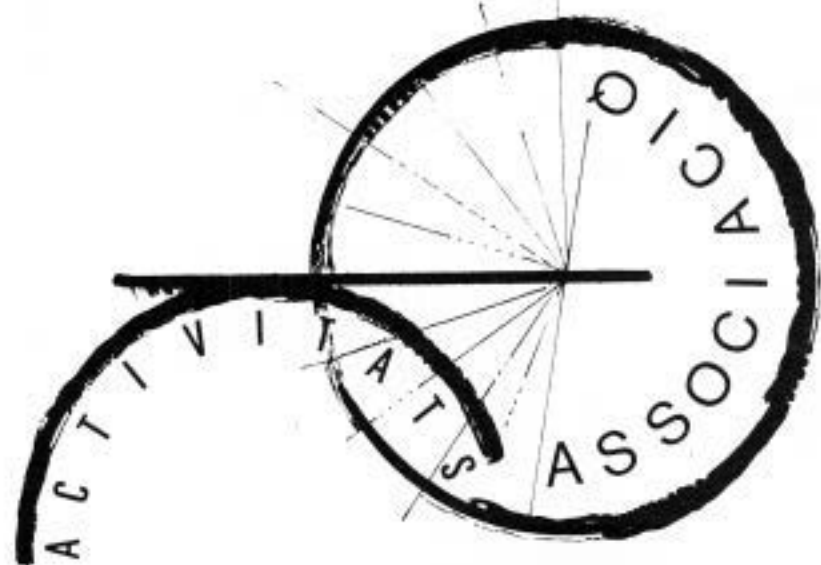

Herbers Telèfon

La Companyia Telefònica ha canviat el prefix provincial de Terol. El nou número és el 978 i cal marcar-lo per telefonar a Herbers, que depèn telefònicament d'aquella província.

L'Anunci.- Morella. Foto: Molinos

Hem rebut el comentari d'un dels assistents al seminari i el reproduïm a continuació.

Seminari sobre Error i Engany

Seminari sobre *Error i engany*, impartit per LLUÍS V. ARACIL. Morella, del 26 al 31 de juliol de 1993. Organitza: Associació Cultural dels Ports. Col·la-boren: Universitat de València (Fac. Filosofia, Dep. Metafísica); Diputació de Castelló; Ajuntament de Morella. Durada: 30 hores.

Durant la darrera setmana de juliol de 1993 va tenir lloc, a Morella i la seva comarca, aquest atípic seminari. El calendari constava de sis dies, entre els quals es repartien deu sessions en total. Aquestes unitats temàtiques, d'una durada mitjana de tres hores, tenien lloc dues vegades per dia, excepte el primer i el darrer -amb una sola sessió cada un. Immediatament després de les presentacions, va començar el recorregut intel·lectual proposat per Aracil, a través dels següents temes: 1.- Nocions i rètols. 2.- Realitat i aparença. 3.- Error: il·lusió i latència. 4.- Fracàs i desengany. 5.- La veritat. 6.- Engany: mentida i secret. 7.- Força i frau. 8.- Astúcia. 9.- Hipocresia i cinisme. 10.- Ironia i picaresca. Els assistents ja havien rebut per correu, junt amb la informació sobre Morella, una breu «bibliografia aperitiva» i un llistat de 245 *keywords*, mots clau, sobre la temàtica del seminari.

Les sessions es van desenvolupar de manera itinerant, cada dia corresponia a un lloc de la comarca. La intenció implícita de l'organització sembla que era de donar a conèixer els diversos llocs interessants i bells dels Ports, i de propiciar el contacte amb la globalitat dels seus ambients. Fou així que hom visità El Forcall, Castellfort i La Balma. D'altra

banda, la durada de tres hores era només indicativa, ja que sovint el conferenciant continuava línies discursives encetades a instàncies dels participants -cosa que allargava les sessions.

El centre de la reflexió d'Aracil fou l'anàlisi de les característiques de l'error com a fenomen cognitiu i epistemològic, enfront del caràcter social de l'engany. El coneixement del món es veu emmarcat, segons ell, entre dues dicotomies: **ser(real)/no ser(irreal) i aparèixer(patent)/no aparèixer(latent)**; la combinació d'aquests elements dona lloc a tres possibilitats: patent i real, patent però irreal, real però latent. Aquest esquema té múltiples imbricacions amb els tipus d'error (il·lusió vs. latència) i d'engany (mentida vs. secret). Al mateix temps, és bàsic per comprendre les dues cares de la crítica científica positiva (descobrir realitats latents) i

negativa (desemmascarar realitats aparents). D'altra banda, tot plegat té una connexió claríssima amb la qüestió del dubte (metòdic) i l'escepticisme destructiu [Descartes], el problema de la base empírica [Bacon, etc.], l'enfocament pragmàtic, etc. Aquesta connexió porta fins al dilema central, entre el nihilisme (Nietzsche < Descartes) i el *misticisme* (Polanyi < Pascal). A partir d'aquest nucli, les ramificacions del tema són múltiples, i ens porten des de la *Belle Époque* fins a la caça i la pesca, des de les criptocràcies fins als argots, etc. L'estudi d'aquestes derivacions té molt a veure amb la qüestió de la inter- i transdisciplinarietat, i amb allò que el mateix Aracil (en *Dir la realitat*) anomenava «tràfec de models». Es podia notar en la varietat d'assistents al seminari: sociòlegs, filòsofs, lingüistes, economistes, geòlegs, i fins i tot una estudiant de Física.

El *politema* sobre el qual tractava el seminari fou abordat amb una notable diversitat de pantejaments. Sovint, amb un mètode més o menys semàntic (d'ací l'anàlisi constant d'etimologies per entendre la percepció i rerefons de les qüestions estudiades); de vegades, amb trets que recordaven de lluny els procediments d'un P.K. Feyerabend; de vegades amb explicacions pròximes al relativisme epistemològic o al pragmatisme, etc. Curiosament, de vegades el discurs aracilià mostrava també semblances, *malgré lui*, amb el de Karl R. Popper. Tot i trobar-se'n realment a les antípodes, moltes idees recordaven involuntàriament el Popper més encertat. «L'error no és un element accidental, sinó *essencial* de la vida. Per més errors que corregim i/o previnguem, no eliminarem l'error -ni l'engany, que s'hi basa. Per tant, la Veritat ens és inacces-

Foto: N. Rambla

sible»: «Els que es pretenen infal·libles i impecables són impermeables i incoercibles precisament perquè no reconeixen per res del món els seus errors. També hi ha els qui exageren en la direcció contrària. I això és importantíssim en la mesura que en depèn, ni més ni menys, la (im)possibilitat d'aprendre de l'experiència». Noteu un tret interessant: aquesta darrera frase i la idea del coneixement com a constant lluita contra l'error, recorden el principi de *Conjectures and Refutations*: «Els assaigs i les conferències que componen aquest llibre són variacions sobre un sol tema molt simple: la tesi que podem aprendre dels nostres errors»; al qual podem afegir aquest altre passatge popperia: «Les equivocacions en les nostres expectatives ens obliguen a corregir-les. El procés d'aprenentatge consisteix, en gran part, en aquest tipus de correccions, en l'eliminació d'expectatives» (trad. nostra de l'alemany). Però la coincidència entre ambdós no es dona en el *hard core* del falsacionisme popperia, sinó en aquells punts on Popper, lluny d'aportar gaires novetats, només explicita idees que ja circulaven temps abans o que es dedueixen lògicament d'un cert sentit comú, sense ser necessari l'aparat retòric i tècnic: idees elementals, diríem. Altres coincidències mereixen també un esment: així, la notable semblança entre el discurs de la responsabilitat araciliana i les idees de *The Poverty of Historicism*; així, el fet que tots dos teoritzen sobre el desenvolupament de la ciència sota condicions òptimes i d'una manera aproximadament normativa (característiques més notables en Popper, però també presents en certa manera en alguns postulats nomotètics d'Aracil).

Però en realitat el sociòleg valencià mostra una especial inclinació per la filosofia de Polanyi. Aquest darrer representa una opció epistemològica d'encuny pascalià que anomena -potser sense gaire encert- «mística», diametralment oposada al dubte dissolvent que porta fins al nihilisme. Els seus llibres, poc coneguts i menys traduïts a l'àmbit hispànic, demanen encara difusió i discussió (en el nostre cas, ens calen lectures crítiques alternatives a la que, per exemple, en fa Aracil). Sigui com sigui, Aracil pren de Polanyi diversos raonaments al voltant el subjectivisme en filosofia de la ciència o, millor dit, sobre la concepció d'objectivitat que Polanyi oposa al *nemine* de l'*epistemology without a knowing subject* (Popper et alii). En conjunt, la interpretació que en fa és bastant positiva, i

Foto: N. Rambla

pot servir com a ideal (co-)regulador de la praxi científica. Alguns havíem esperat, tanmateix, que relacionés tot això amb altres teories de l'objectivitat igualment constructives, com la de Max Weber -la *Wertfreiheit* i els tipus ideals-, etc. Cal remarcar que no és gens nou l'interès d'Aracil per aquesta àrea d'estudi: ja quan era ben conegut per les reflexions sociolingüístiques, fou un dels primers lectors nostrats de Thomas S. Kuhn (especialment del fonamental *The Structure of Scientific Revolutions*, 1962), tot i que no sabem si després ha seguit amb el mateix interès els enèrgics debats desenvolupats a partir de les teories kuhnianes. Per a més senyals, afegirem que un dels textos més estudiats en el *Seminari de Sociologia de València* (organitzat al voltant d'Aracil) sembla que és el conegut *Personal Knowledge* de Polanyi.

En conjunt, resulta difícil de descriure de manera totalment simètrica el re-

corregut temàtic del seminari, ja que les múltiples ramificacions que assenyalava el conferenciant són sovint tan importants com el nucli a què ens hem referit més amunt. Fou molt peculiar, en general, la manera com Aracil construïa el seu discurs. Les ironies («la ironia és la meua llengua materna») eren sempre punyets i sàvies, però sovint excessivament cruels i amb un punt de sarcasme potser injustificat. La barreja de vivència personal, passió intel·lectual i síntesi de coneixement aconseguia solucionar, generalment, aquest problema. També hi va haver diverses qüestions que no van quedar gens clares al llarg del seminari: per exemple, una lectura bastant dubtosa i discutible de la primera regla de Durkheim («*considérer les faits sociaux comme de choses*») -que, al nostre parer, enllaça més senzillament amb el discurs positivista vuitcentista i amb l'empirisme més clàssic de Bacon; per exemple, no queden clares les fortíssimes objeccions a la dualitat subjecte/

Foto: N. Rambla

objecte tal com les presenta Aracil; per exemple, no s'entén la valoració més negativa del dubte incuriosos enfront de la il·lusió crèdula (cosa que es contradiu amb la idea de la crítica com a compost perfecte de *pars construens* i *pars destruens*), etcètera. De tota manera, l'edifici teòric aracilià és bastant coherent en línies generals. Hi ha aspectes que destaquen, sobretot dos: d'una banda, la crítica als actuals sistemes educatius; de l'altra, el desmuntatge contundent i definitiu d'algunes concepcions post-cartesianes que han tingut una certa notorietat a casa nostra (les crítiques més agres i dissolvents del seminari potser fossin les dirigides al personatge i l'obra de Descartes). Però també va aprofitar per ridiculitzar sovint la psicoanàlisi freudiana, per exemple. En aquests casos es podia comprovar la seva fama de crític implacable i corrosiu, que alguns voldrien desviar tendenciosament fins a la subversivitat.

En resum, Aracil ha sistematitzat en aquets seminari diverses idees i línies de reflexió que havia anat seguint fins ara. En efecte, no és difícil de comprovar que moltes d'aquestes idees ja les havia exposades fragmentàriament en els seus treballs publicats. Potser allò més nou i sorprenent fos la frondositat bibliogràfica amb què les va presentar: els participants van rebre un densíssim *dossier* de cinquanta fulls, amb prop de tres-centes referències comentades i amb fragments diversos del que, en el futur, podria esdevenir un llarg i intens assaig. Ja hem comentat que l'interès epistemològic d'Aracil no és res de nou, però ara, en recapitular les seves inves-

Foto: N. Rambla

tigacions, les ha matisades amb un enfocament molt proper al de Michael Polanyi. Això el porta de vegades a afirmacions i plantejaments molt discutibles, com la hipervaloració de la poesia en tant que mitjà d'acostament a la realitat -plantejament encertat, però que potser exagera una mica-; o com una concepció de la «hipòtesi mística» que sembla desbordar la seva qualitat d'ideal catalitzador i (co-)regulador de la curiositat científica, per convertir-se de vegades en coartada per a una visió religiosa de la realitat. D'altra banda, l'estudi exclusiu de l'error passa per alt el fet que *hom ha d'errar a partir d'enunciats* -no només, però potser sí predominantment-, i no analitza la lògica de la producció d'aquests enunciats sobre el món (els quals se suposa que constitueixen la ciència).

En tot això, en fi, es pot comprovar la imatge d'un Aracil encara molt actiu intel·lectualment. Malgrat l'ambient claustrofòbic i devotament sectari que alguns volen construir al seu voltant -i que dissortadament diluïa les excel·lències del seminari-, es demostra que encara pot oferir molt, i iniciatives semblants a aquesta haurien de repetir-se en medis molt més oberts a la circulació d'idees que no pas la comarca morellana. Esperem que les Universitats d'aquest país sàpiguen encara valorar els nostres intel·lectuals i, entre ells, aquest meritori i digne investigador que és Aracil. La implicació de l'*alma mater valentina* en **Error i engany** és, certament, un bon senyal.

Guillem Calaforra

CAIXA RURAL

S.C.O.O.P. DE CRÈDIT LTDA.

Fa exactament tres mesos i nou dies que us vaig enviar la meua darrera comunicació. Cap de vosaltres no m'heu fet saber on heu passat les vacances -ni tan sols si n'heu fet-, si els maldecaps de la crisi us trauen la son, si sou optimistes cara al futur, si encara sou gent d'aplec o ja n'esteu tips... Us adoneu? De tot això res no m'heu fet saber. Si no xarrem, vol dir que no ens contem coses i acabem anant d'incògnit (el que faltava). Poseu-vos en el meu lloc. Estic per fer-me tirar les cartes i que em diguen la «buenaventura», per visitar algun astròleg o astròloga -no tinc manies-, perquè cada vegada el vostre silenci m'arriba més fondo.

Amb llàgrimes als ulls -sóc molt sensible jo- us ensenyo la correspondència **formal i seriosa** que des de les quatre cares del món ens ha arribat en aquestes 2.424 hores que el planeta ha ballat mirant al sol.

*****

Cartes

Encara que sigue personal, reproduïm la carta de Sofia Salvador. Moltes gràcies per la part que ens toque.

Benassal 25/8/93

Benivolgut Carles:

*Gràcies per emiar-me la revista AU! que rebí als pocs dies després de l'acte de clausura dels Curs d'Estiu, a Morella, per manifestar-vos el meu interès per l'article **Vinatea** i, com el teu company em digué: l'ha escrit aquest, be pogut unir el teu nom al teu físic.*

M'ha agradat molt el teu estudi d'investigació per parlar-ne de Vinatea i donar-nos-el a conèixer. També les referències a Manuel González i Martí m'han fet recordar moltes vivències amb ell.

Abir viu l'Anunci per TV, molt emocionant i atractiu; beu sabut els morellans fer caure una grossa nevada de suaus volves gens fredes i de coloraines.

Salutacions als teus companys i companya d'AU! que coneguí i a Ximo Dolz si està a Morella.

Atentament

Sofia Salvador

Ens han demanat de reproduir aquesta altra carta:

Zaragoza 1/9/93

PATRIMONIO ARTISTICO DE LA COMUNIDAD AUTONOMA DE VA-

LENCIA UNIDAD DE INSPECCION DEL PATRIMONIO HISTORICO-ARTISTICO DIRECCION TERRITORIAL DE CULTURA Y EDUCACION DE CASTELLON

*Avda. del Mar, 23
12003 - CASTELLON*

Muy Sres míos:

Desde hace mucho vengo siguiendo de cerca el Maestrazgo. Mi pueblo, Torrevellilla, aunque de la provincia de Teruel, está enclavado en las puertas de tan histórica región y son muchos los pasos que tengo dados en la ruta de los templarios del Reino de Valencia.

Este verano me acerqué hasta Morella, pues hacía ya varios años que no estaba por allí y contemplé asombrado algo de lo que anteriormente no me había percatado y de lo que paso a darle cuenta con urgencia pues no es asunto para dejarlo correr esperando una ocasión propicia.

Minando de frente la puerta del convento de San Francisco por el que se accede al castillo, a la izquierda hay una calle ascendente protegida a la izquierda por un murete sobre otra calle que desciende. Al contemplar dicha protección, posiblemente restos de muralla o defensa del castillo, vi una piedra que sirve de inicialización y que urge retirar de donde está. Aún no comprendo cómo nadie ha valorado esta piedra en lo que significa y por el tesoro que como hito histórico representa. Es lisa y llanamente una estela de corte celta procedente, posiblemente, del sepulcro de un personaje importante por su sabiduría, iniciación esotérica y con poder de mando sobre gentes de armas y/o constructores y sabios. Es una lápida muy desgastada por las inclemencias del tiempo desde que fue cons-

traida (diria yo que en los comienzos de la expansión cultural de la Edad Media, o sea en los comienzos de la misma) y que tiene en el lado visible desde el frente una cruz como las usadas corrientemente por los caballeros Templarios, tan afincados en esta tierra (pero inclinada) y por el otro lado una cruz normal de brazos iguales. Se lo dibujo tal y como lo vi yo.

Pues bien, señor mío, esa piedra es nada más y nada menos un símbolo alquímico de primera magnitud que, posiblemente en aquella época, quien fuese capaz de proclamar su significado, era poseedor de una sabiduría peligrosísima. Una sabiduría que a muchos condujo a la hoguera. Salvo los simbolismos de la Iglesia Mayor, dudo que haya en todo Morella una piedra tan valiosa como esa. Y diría más. Encierra el magisterio que llevó a la posibilidad de la construcción de las estatuas, figuras y demás esculturas que encontramos en la catedral.

La cruz de brazos angulados es nada más ni nada menos que el símbolo inicial de la famosa «rueda de la vida» en occidente, enmascarada para no ser reconocida y condenada por el cristianismo en expansión y que se expresó corrientemente en la llamada «cruz gamada» dextrógira y levógira, cuyo origen se pierde en la noche de los tiempos. Vuelvo a dibujar.

El reverso es el símbolo de las «cuatro Eras» o «etapas» de la existencia terrenal. Otro de los símbolos ancestrales conocidos e interpretados solamente por los grandes iniciados en las cofradías de constructores y en los sótanos de los monasterios del Cister y Benedictinos. Mucho podríamos entendernos al respecto, pero espero que

con todo esto tomará buena nota de cuanto quiero decirle al respecto del valor de esa «simple piedra ignorada» y que tomará esa Comunidad las medidas oportunas para «desfacer el entuerto».

Uds. son guardianes de culturas, celadores de la «tradición» que da el «conocimiento» de generación en generación, hagamos todos pues caso al postulado alquímico más elemental que dice: «Si quieres acercarte a la verdad, pregunta a las piedras. Todo está escrito en ellas y ellas te responderán».

Sin otro particular, aprovecho la ocasión para saludarle muy afectuosa y respetuosamente.

Jesús Martínez Fabón
Ramón y Cajal, 41, 6º, Dcha.
Tf.: 44 26 64
50004 - ZARAGOZA

Revistes

Conèixeu i sabeu que ens arriben puntualment les publicacions de pobles propers, es tracte de diaris o revistes d'estructura semblant amb algun reportatge d'història i amb molta informació sobre festes i notícies en general. En aquesta ocasió tenim:

- **Traiguera.** Al 191 (com a curiositat) entre altres coses, reproduïx el treball aparegut a l'AU!, fet per Julià Pastor, sobre la dansa de les Gitanetes. Als nùms. 192 i 193 trobareu reportatges sobre ceràmica traiguera. Hi ha un extra sobre les festes d'estiu.

- **El Diariet** de les Cases d'Alcanar, nùms. 14 i 15.

- **Alambor** (Benicarló), nùms. 89, amb la memòria de les activitats fetes durant el 1992.

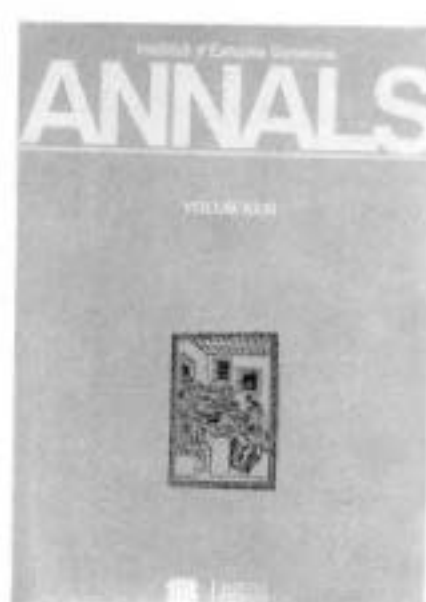

- **El Tossal Gros** (Coves de Vinromà), nùms. 31, amb informació sobre les festes, els Quintos, els bous...

- **El Vila de Càlig** nùms. 15.

- Les revistes **Saó**: el nùms. 164 tracte el tema *Envel·lir amb dignitat*. Enguany que se celebra l'any de les persones d'edat avançada, s'hi han volgut afegir analitzant la problemàtica. Als nùms. 165 i 166, el títol del dossier central és *La cruïlla de l'ecumenisme* i, en el darrer, se li ret homenatge al mestre Carles Salvador.

- La revista **Lluita** és una de les que arriben amb puntualitat. En un dels darrers números podeu llegir l'anàlisi que fan sobre la sanitat. El dossier es titula *Sanitat privada, perill públic*, nùms. 176. En el nùms. 178, el dossier porta per títol *Temps de crisi*. Cito textualment de la declaració que l'encapçale: «Tan sols pretenem exposar una línia que provoqui el dubte i la reflexió i que convida totes les persones disposades a fer alguna cosa més que votar per guanyar la independència a aportar el seu bagatge

teòric i pràctic a la construcció d'una Catalunya lliure i completa».

- El Centre Excursionista de Castelló edita la revista *l'Estel*. Tenim el núm. 3. Hi trobareu descrit un itinerari que -imagino- us agradarà als que sou de la comarca. És l'excursió a peu de Sorita al Forcall. Hi podeu llegir també un article de Vicent Pitarch que expliqui els orígens del CEC per l'any 1933.

Més butlletins que us resultaran familiars:

- **La Carrasca**, núm. 17, que edita la Colla Ecologista d'Alcoi. Informe sobre nous problemes de seguretat a les centrals nuclears.

- **Pòrtula**, núms. 131 i 132. Publica l'informatiu cultural del Marratxí.

- **Montornés**, núm. 3, butlletí de l'Associació Cultural La Balaguera de la Poble Tornersa. Hi ha estudis sobre l'agricultura a la Poble a principis de segle, un itinerari Morella-La Maredeu de la Font, etc.

- **Tremp**, núm. 12. Butlletí trimestral d'informació ceràmica de la Bisbal d'Empordà (Girona).

- **Bisgargis**, núms. 237 i 238. Es tracta del butlletí de la Colònia Catalana i vila del Forcall, que es publica trimestralment i conté informacions sobre notícies del poble o de la gent de la diàspora (comunions, bateigs, casaments... i altres articles d'informació històrica i cultural).

- La publicació de l'Institut d'Estudis Vallencs **Quaderns de Vilaniu**, núm. 23. En la secció *quaderns de natura* hi ha un estudi sobre el procés geològic a l'Alt Camp. En l'apartat *quaderns de sociologia* s'ha reflectit el resultat d'un estudi sobre la percepció nacional dels alumnes de Valls i l'Alt Camp de 12-16 anys, davant les eleccions i la predisposició a votar. En l'apartat de notes i ressenyes, hi ha diferents articles d'història local.

- L'Ajuntament d'Alcanyis ens manté informats de totes les activitats que realitzen. En aquest cas, una exposició de pintura naïf d'Enriqueta T. Duran (vegeu portada del llibre publicat) i la temporada de teatre de tardor.

Enriqueta T. Durán

La presència de l'Associació a la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, ens ha permès de donar-nos a conèixer i encetar intercanvis amb associacions culturals de Catalunya i ses Illes. Us mostro -tinc el gust de mostrar-vos- la fesomia d'algunes de les publicacions que ens han tramés:

- **Finestrelles**, del Centre d'estudis Ignasi Iglesias de Sant Andreu de Palomar - Barcelona. Es compilen articles d'història, conferències fetes durant l'any, estudis de diferents disciplines...

- **Annals** (Vol. XXXI) de l'Institut d'Estudis Gironins, dedicat a la llengua i la literatura.

- **Meloussa**, revista de la secció d'història i arqueologia de l'Institut Menorquí d'Estudis.

- Bibliografia de la comarca d'Anoia, publicat per l'Associació Fundació Salvador Vives i Casajuana.

- **Gausac**, publicació del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès.

- Les publicacions del Centre d'Estudis Santjustencs (Sant Just Desvern) i del Centre d'estudis Alcoverencs.

- Les revistes **Lo Floc**, una revista semblant a la nostra amb seccions fixes d'història, notícies, narratives, etc. La revista **Plana Rasa** de Montroig, editada per l'associació cultural Sucarrats, amb una estructura que combine les notícies amb altres articles breus sobre els costums i maneres de viure del poble.

- **Eivissa**, núm. 23.

MISCEL·LÀNIA D'ESTUDIS

SANTJUSTENCS

I

CENTRE D'ESTUDIS SANTJUSTENCS
Sant Just Desvern, 1990

Servei Oficial
Land-Rover Santana i Suzuki
Vehicles tot terreny

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Aprofiteu les ofertes Ford!!!

JULIO ORTÍ

Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Servei Oficial FORD

Vehicles nous i usats

Orella

escrivana

Preguntes al vent

Si qualsevol activitat només per a hòmens és una discriminació, un cursset només per a dones, encara que siguin les dels Ports, què deu ser?

Com és que ara paguen per aprendre tota una sèrie de coses que no fa molt van prohibir fer a la gent que ja en sabia?

Que ensenyar el que ja se sap fer és una manera d'assegurar l'èxit del curs?

Contestació a les preguntes al vent d'Orella Escrivana. AU! núm. 27. Estiu '93.

Com hi ha tantes coses que, - **HABITUALMENT**, es fan per als hòmens, estes ja no són notícia... «i per tant, no donen que parlar».

- Caldrie puntualitzar que, mai ha estat prohibit fer embotit o formatge, per a un mateix (en tot cas, vendre'ls). I per a qui no ho sabia, els cursos de formació de l'INEM són, generalment, BECATS.

- La persona que ha escrit aquestes PREGUNTES AL VENT, deu de ser assistent als cursos (Morella o Vilafranca), ja que sap el que allí s'ensenyen, «amb tots els seus continguts».

ASSOCIACIÓ DE DONES DELS PORTS. CIF. N° G-12087136

Contestacions al vent

En aquesta carta m'agradaria contestar les tres preguntes que es fan a l'Orella Escrivana del n° 27 que porten per títol Preguntes al vent.

Respecte a la 1a, si és o no és discriminatori, que es paren a pensar en la quantitat de coses que es fan tan sols per als hòmens i, si açò està servint perquè deixen de mirar-se el propi melic i es donen compte que les altres també en tenen, endavant.

Respecte a la 2a, vull dir que la falta d'informació o la ignorància són en moltes ocasions causa de malentesos i en altres tantes de ridícul, sent això el que fa la persona o persones que han escrit aquest article parlant d'allò que no saben o coneixen.

I en quan a la 3a, li diré que amb molt de gust l'informaré personalment, o bé pot dirigir-se a qualsevol de les assistents al cursset, dels continguts que en aquest s'impartixen, perquè d'aquesta forma en un proper número pugue parlar amb coneixement de causa.

I per acabar li faria una pregunta: Què opine de la gent que tire la pedra i amague la mà? o sigui, que escriu coses dels altres sense saber-ne i sense donar la cara per poder-li-les rebutjar?

M^a. Valli Antolí

Voldria fer un comentari a un article del número anterior de la Revista AU!. Es tracte del que fa referència als curssets per a dones que s'estan fent a Vilafranca i Morella.

Aquest article critique que aquests cursos siguin sols per a dones; vist això, pot parèixer una discriminació cap als hòmens, però si profunditzem en el tema, ens adonarem (al menys eixa és la meua intenció en escriure'ls) que aquests cursos per a dones estan encaminats jus-

tament a aconseguir la igualtat laboral de l'home i la dona. Per entendre això hem de pensar que al món rural (també a l'urbà) és la dona la que més dificultats té per trobar faena i les dones són majoria a les llistes d'atur del país. Sota aquesta premissa, em pareix molt positiu i lícit que es facen cursos destinats a formar i estimular les dones perquè creen el seu propi lloc de treball (cooperatives, S.A. ...) i tinguin l'oportunitat d'entrar al món laboral, sigui fent botifarres o formatge. L'important és recolzar el sector més desfavorit al món econòmic, de forma que alguna vegada es pugue arribar a la igualtat econòmica i social dels dos sexes, sense haver d'afavorir els uns sobre els altres. Aleshores, potser, es podran fer cursos per a tothom sense cap tipus de discriminació.

Amparo Quesada

A modo de recordatori

- **O**RELLA ESCRIVANA és una secció irònica de recollida de sòries. No és una secció formal d'opinió.

- Els apartats de l'ORELLA no són articles.

- Les preguntes al vent del núm. 27 no critiquen res ni ningú.

- Ser BECAT no és el mateix que COBRAR per fer un aprenentatge.

- Fer embotit o formatge és la prioritat educativa dels Ports?

- La necessitat d'adversari no és argument de reafirmació ni invalidació de les pròpies raons.

Orella Escrivana i Preguntona

L'apagó de Catalunya

L'apagó de Catalunya

L'única conseqüència positiva de l'apagó que hi va haver a Catalunya a finals d'agost va ser que va obligar a aturar la tèrmica d'Andorra.

Ermites

Les ermites de Sta. Llúcia i de la Puritat estan en un estat deplorable i això que les dos són edificis interessants per la seua antiguetat i els valors arquitectònics.

Il.luminació

No sempre sóc crítica.

El que bé està bé pareix i la il.luminació del castell i les murades lloances mereix.

La Seguideta...

Dinosaures

Com ací estem més pobres i som d'una comarca deprimida, en lloc de fer un Parc Juràssic farem només el Prat Cretàcic.

Parc Juràssic

Han hagut de fer un apel·licular els americans per tal que els nostres polítics es plantegen de conservar decentment el nostre patrimoni fòssil.

Li haurem de dir a Steven Spielberg que face pel·lícules sobre arxius, biblioteques, jaciments arqueo-paleontològics, etc...

Relació dels que agarren els cotxes-correu

Com és un any de Sexenni, Diputació i Generalitat han signat un nou conveni.

Són vint-i-quatre milions, que no sé si es notaran entre tantes subvencions.

Els diners són per a ajudes a les línies d'autobús de viles i ciutats menudes.

Una volta que ens fan cas els de la revista AU!

no volem queixar-nos pas.

Tindrem servicis directes, sobretot, fins a València amb moltíssima freqüència i per les rutes més rectes.

Autobusos nit i dia, de Hawai fins a Bombay, passant pel mig del Forcall i prop de la Teuleria.

Com que anirà amuntó gent, de la Llègua fins a Fredes i d'Herbeset a Alberedes hi haurà servei permanent.

Visca S. Cristòfol i el nen.

Refrany nou

No poses tant de farcit que reventarà el budell.

Orella Escrivana, turista de l'Anunci

Una turista que havia pujat dalt del castell de Morella va preguntar per a què servia aquell pal de telèfons (sic). La boca parladora li va respondre que per a posar mitja bandera.

* Estem tan necessitats de transport públic a la comarca que l'Anunci va reunir entre les seues carrosses 2 trens (de via estreta), 2 autobusos (de línia irregular), un vaixell (fluvial, per descomptat), una diligència (sense cavalls) i fins i tot vam veure cotxets de xiquets menuts i un cotxe que anava a recules.

* La vigilància de les carrosses per part de la policia autonòmica va ser poc més que la bufa la gamba. Un dels meus espies orellers va sentir com un agent li deia a l'altre, en canviar la guàrdia, «de cuando en cuando te pegas una vuelta y te vuelves». A alguna carrossa jugaven els xiquets.

* Un altre gènere de carrosses molt nombros va ser la imitació de cotxes de la Policia Nacional. Estaven tan ben aconseguides que per diferenciar eixes carrosses dels cotxes autèntics, com estàvem de festa i de broma, els van anviar l'escut pel de la Generalitat i el telèfon 091 pel dels bombers. Com algunes continuaven pareixent-se massa als cotxes autèntics, fins i tot van posar-los matrícula de València, en comptes de DGP, els integrants de la carrossa també portaven l'escut de la Generalitat a la disfressa per tal que no els confongueren amb agents de l'autoritat autèntics.

* Enguany, segons em van dir, es va assajar un nou estil de cavalcada a la zona de la murada. Es tracte d'un sistema nou d'agermanament de carrosses autòctones amb els servicis de passatgers en doble direcció.

* Segons vaig sentir dir els que s'estimaven la carrossa la van pujar el diumenge.

EL CAMP

La trufa i el seu cultiu Què és la trufa?

La trufa és la fructificació d'un fong soterrat del tipus ascomicet que pertany al gènere *Tuber* i que viu amb simbiosi micorrítica amb diferents espècies de plantes, principalment del gènere *Quercus*.

Dins del gènere *Tuber* hi ha diferents espècies de trufes comestibles com són: *T. brumale*, *T. aestivum*, *T. magnatum*, *T. melanosporum*, etc...

La *Tuber melanosporum* és la coneguda per nosaltres com la trufa negra o del Perigord, en alguns llocs anomenada la **perla negra**. És la trufa que es produeix a la Comarca dels Ports.

Antecedents

Les primeres notícies de l'existència de la trufa als Ports, com a producte valuós, daten dels anys 1955-1958. En

aquests anys, són els catalans i la gent d'Osca els que la busquen i desvetlen el misteri de la trufa. A partir dels anys 60 ja és coneguda l'existència de la trufa per part de la gent dels Ports i ja s'organitza la seua recerca pels nadius.

La producció de trufa en aquests primers anys va ser molt elevada a la comarca.

La comercialització de trufa va cada any a més i d'eixa manera naix espontàniament un mercat de trufa a Morella que, cada any que passa, va consolidant-se com un dels més importants d'Espanya.

Entre els anys 60 i mitjans dels 70, la producció de trufa a la comarca és molt alta. Hi ha anys que el mercat de Morella comercialitza més de 30 tones de trufa.

A partir de finals del 70 s'inicia una caiguda espectacular de la producció de trufa. Entre les causes que la motiven tenim: la reducció general de precipitacions, sobretot, en èpoques d'estiu; l'augment de matolls i herba que cobreix les zones productives; la tallada indiscriminada de carrasques i roures; els incendis forestals; l'augment general de senglars que arrossegueu els cremats i, sobretot, l'actuació indiscriminada i malèfica per a les trufes que ha tingut l'ésser humà.

En els anys 63-64 els trufaires s'organitzen per defensar el seu producte. Anell d'aquesta organització es creua la cooperativa COTRUMA. A través d'aquesta entitat, durant anys, molts trufaires han agrupat les seues vendes de trufa. A partir dels anys 90, amb la caiguda de producció de trufa, la cooperativa redueix la seua activitat.

La baixada de producció de trufa en els últims anys està induint que el mercat de Morella tingue cada vegada menys importància i que, cada any que passe, hi hage menys trufaires a la comarca i que la renda agrària derivada de la trufa s'hage reduït a menys de la tercera part.

Perspectives i possibilitats de la trufa

La disminució de la producció de trufa natural no ha estat una evolució privativa dels Ports. Això ha estat passant a tots els llocs productors de trufa nacionals i estrangers. Van ser els trufaires francesos els que primer se'n van adonar de la baixada de producció de les trufes naturals.

També, com era França el centre de producció, comercialització i consum de trufa, va ser el primer país en prendre mesures per tal d'aconseguir algun sistema de regeneració de trufes i del cultiu, pròpiament dit, d'aquest producte.

Actualment, la producció de trufes a França està basada fonamentalment en noves plantacions de superfícies dedicades a aquesta producció. Igual que a França, serà molt difícil tornar a la producció de trufes dels primers anys, quan es va conèixer aquest fong. Però sí que està a les nostres mans impedir que la producció de trufa desaparegue del tot. Per a això, cal mentalitzar-se que hem de treballar en la regeneració de les trufes i en la plantació de carrasques, roures, avellaners, etc... que puguen fer revitalitzar la producció de la perla negra.

La trufa cultivada

Per poder cultivar trufes necessitem:

- Un terreny apropiat
- Una planta adequada
- Uns treballs de manteniment.

Sòl apropiat

Les característiques de les terres per a cultivar la trufa són les següents:

L'estructura de les terres deu de ser franca, és a dir que contingue argila, arena i lim amb unes proporcions paregudes a 20 %, 40 % i 40 %.

La textura de les terres deu de ser granel·losa perquè tinguen una bona aireació i un bon drenatge.

* Admirarem l'esforç fet per aconseguir la lentitud desesperant (ratllant l'avorriment) de la cavalcada i la tristesa i desànim del final al Pla d'estudi i la Plaça amb totes les carrosses buides, parades i sense ningú que s'ho mirare.

Celebrem que es fagen cursets als Ports, per a totes les dones dels Ports, treballant tots els productes dels porcs.

Patxuli dels Ports

Per primera vegada a la història s'ha acceptat la patent d'un perfum dels Ports. La inauguració correrà a càrrec de *Don Percepción* (secció olfactiva de Don Benetton). La marca ha estat enregistrada amb el nom de PATXULI DELS PORTS.

Els japonesos, després de provar-lo, ja han fet una comanda substancial que podrà absorbir gran part de la producció.

De moment només es despaxte a doll, en «cubes».

Festes

Enguany s'han fet a la comarca:

- Unes festes molt «REmajes»
- I molt REcomplides
- Han fet molts bous i molt REgrans
- Els saraus han estat molt REplens
- Tota ha eixit molt REbé i ha estat molt REdivertit.

Han de ser terres alcalines o bàsiques, és a dir, terres amb un PH entre 7 i 9, amb un contingut de calç superior a 0,5 %.

Altres components, com la matèria orgànica, ha d'estar per damunt del 1,5 %. La relació carbó/nitrogen ha d'estar entre 8 i 11.

A més d'aquestes característiques, les terres pròpies per a la trufa són terres assolellades, és a dir, que estiguen orientades a sud, sud-est o sud-oest.

Terres amb aquestes característiques abunden a la comarca, la prova més fidedigna d'això és que els Ports ha estat la zona productora de trufa més important d'Espanya.

Plantes truferes

Les plantes més adequades a la comarca per a la trufa són la carrasca, l'avellaner i el roure. A la comarca, la producció natural bàsicament s'ha fet en carrasques. Hi ha poca constància de trufes als roures. En part degut a que els roures, en general, han colonitzat les zones més fresques i ombrives de la comarca. No obstant això hi ha varies espècies de roures, i algunes s'adapten perfectament a l'hàbitat de la comarca.

L'avellaner és desconegut a la comarca com a planta natural; en alguna plantació feta els últims anys ha pargut un poc de trufa, però en poca quantitat.

Les carrasques són plantes rústiques que s'adapten a les zones de secà, pobres, superficials i amb un alt nivell de PH. El seu creixement és lent i tarden prou a entrar en producció.

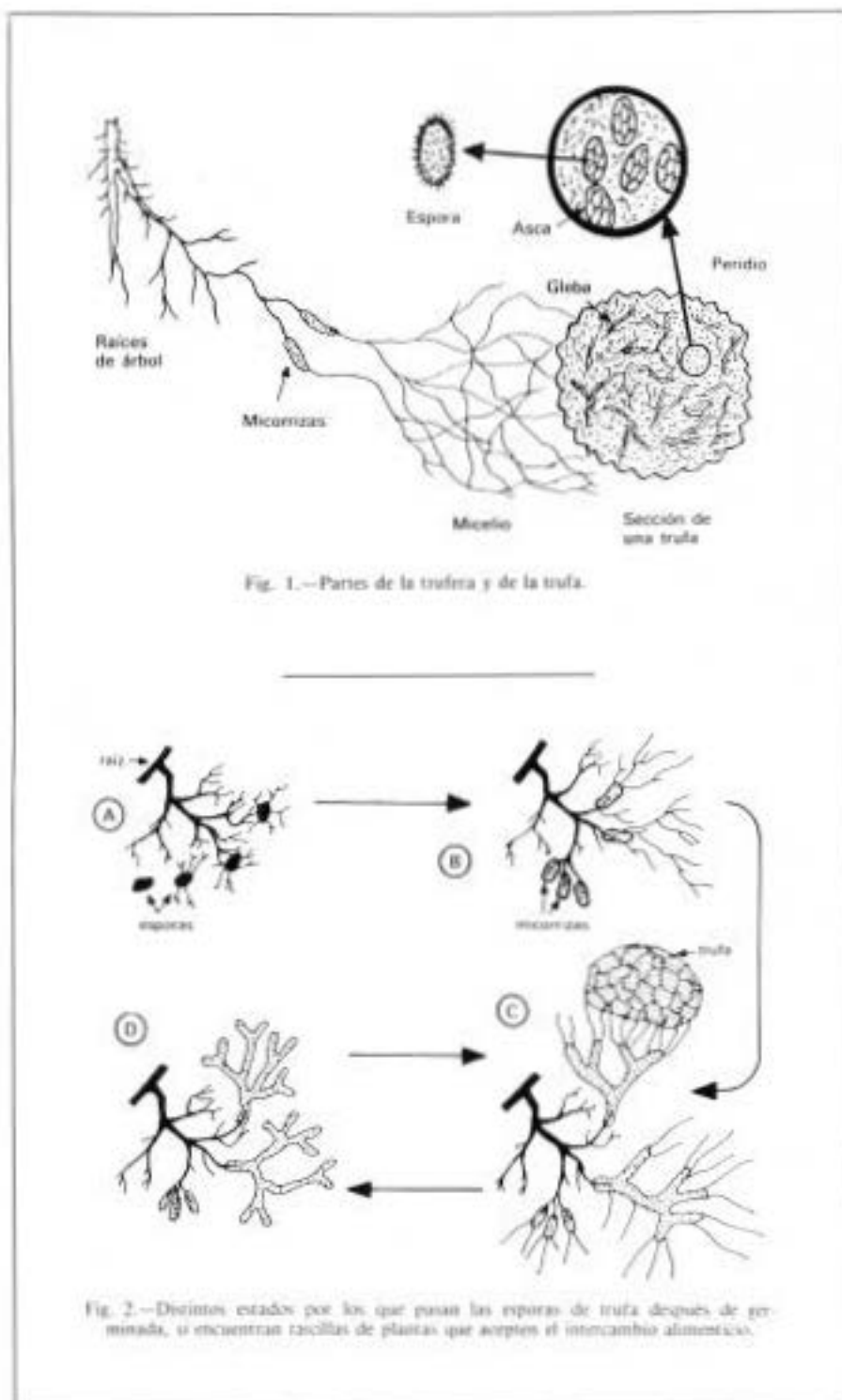
Els roures són plantes de creixement lent i tarden a entrar en producció. S'adapten a diferents terres segons que siguin diferents varietats.

L'avellaner és una planta de creixement ràpid, s'adapte bé a zones de secà i també a les més fresques. La seua entrada en producció és prou ràpida.

Les plantes, per poder produir trufa, han de ser plantes micorrizades amb el fong de trufa *Tuber melanosporum* o trufa negra. Actualment són varies les cases comercials que apliquen a les seues plantes aquesta tècnica i que garanteixen la seua micorrizació.

A l'hora de fer una plantació cal tenir en compte les característiques del terreny i quina planta pot ser la més apta per a ser plantada. Tot això dependrà de l'anàlisi del sòl, de la profunditat, de la climatologia, dels pendents, de la vegetació espontània, de la voluntat del trufaire, etc...

La densitat de plantes ha de ser al voltant de 300-400 per Ha. La plantació

"Explotación de Truferas". Hojas divulgadoras, M.A.P.A. - S.E.A.

pot fer-se d'una sola espècie o pot ser una combinació de dos o més tipus de plantes. Així, n'hi pot haver unes de creixement lent i unes altres de creixement ràpid, sempre i quan s'adapten a les característiques del sòl.

Treballs culturals

En les plantacions joves, cal afavorir el creixement ràpid de l'arbre i una formació adequada perquè tingue les màximes possibilitats de produir trufa. Així, caldrà eliminar les herbes cada any de forma periòdica (pot ser amb herbicides) i fer una escarda anual a la

primavera (final de la campanya trufera) de poca profunditat, màxim 20 cm. També s'ha de fer una poda adequada, suprimint les rames baixes i de creixement vertical. A l'arbre se li ha de donar una forma de con invertit, que facilitarà l'asolellament del sòl.

És aconsellable fer uns recs a l'estiu (al voltant de la planta), sobretot si no ploa, amb la finalitat d'evitar morts de plantes i que creisquen el màxim possible. Si no hi ha possibilitats de regar, es pot recórrer a les tècniques de *mulching*, que consisteixen en cobrir les

zones de creixement de les raïls amb palla, plàstics, ramatge, etc. en les èpoques més caluroses de l'any.

Respecte als adobs, mai no s'ha d'actuar d'una manera indiscriminada. Prèvia anàlisi del sòl es pot comprovar si reuneix les condicions òptimes per a la producció de trufa. Una vegada conegudes les característiques de la terra s'actuarà conseqüentment. Així, si falte algun nutrient bàsic per a la producció de trufes s'haurà d'afegir mitjançant algun adob.

Quan la plantació estigui en producció, al treballar la terra, la profunditat entre línies no ha de superar els 20-25 cm. i en la zona de producció no pot baixar més de 7 cm. Aquestes tasques les farem sempre a la primavera (març-abril).

La poda deu ser nul·la quan la planta estigui en producció. Sols s'haurà d'actuar en algun cas, quan sigui im-

prescindible tallar alguna rama.

Respecte al rec s'ha de fer quan face falta, sobretot, en juliol i agost, si no plou. L'aportació d'aigua en els mesos d'estiu ha d'estar al voltant de 50 l/m² i mes, en la zona de producció de trufa (cremat). En cas de no poder-se regar, és convenient aplicar les tècniques de *mulching* per mantenir l'humitat tot el temps possible.

En una plantació nova, si les coses es fan ben fetes, es poden obtenir produccions de trufa de més de 20 Kg. per Ha. i any.

Ajudes per a plantacions

La Conselleria del Medi Ambient a través de l'Orde de 15 de febrer de 1993 estableix ajudes per a la plantació de forests destinats o no a la producció de fusta fins una subvenció del 50% de les despeses d'implantació.

El Ministeri d'Agricultura i Pesca a través del RD 387 de 12 de març de 1993 estableix ajudes per a fomentar les inversions forestals en superfícies agràries que poden alcançar fins les 175.000 o 400.000 pta./Ha. segons zones i tipus d'arbre a implantar.

Conclusions

El cicle de producció de trufa natural s'està esgotant. Les previsions més optimistes indiquen que d'ací a 10-15 anys, pràcticament desapareixerà la producció comercial de trufa natural en la comarca dels Ports. És temps de reflexionar i d'actuar. La política agrícola comunitària i mundial marquen les pautes de que cada zona produisques allò per al que està més afavorida per les condicions naturals. La nostra comarca reuneix unes condicions molt apropiades per al cultiu de la trufa. En les nostres mans està aprofitar-les.

S.E.A. d'Els Ports

IRRIAGRO

SISTEMES DE REG

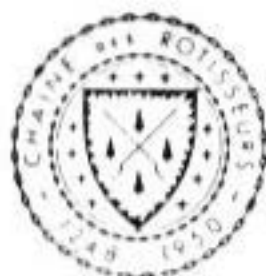
VENDA AL PÚBLIC DE:

- "Tuberías" de PVC i accessoris
- Mangueres de polietilè i accessoris
- Materials per a reg per aspersió
- Material per a reg per degoteig
- Programadors agrícoles
- Motobombes diesel i gasolina
- Bombes (submergibles, horitzontals, pressió, etc.)
- Dipòsits, "cubes" i "silos" de fibra de vidre

PRESSUPOSTOS I PROJECTES DE:

- Basses (formigó, PVC, etc.)
- Conduccions d'aigua
- Regs per aspersió
- Regs per degoteig
- Comunitats de regants

Crta. Morella, km. 3.300 • 12006 Castelló.
Tlfs. 21 49 49 - 24 41 64

SEGURA BARREDA, 8
CARRERÓ
DE LA PRESÓ, 5 i 7
TELÈFON 16 03 36
MORELLA (Castelló)

Restaurant
Típica cuina Morellana

Especialitat en Corder farcit trufat

Dues cares de l'Anunci

Pareix que l'Anunci té per a mi, i per necessitat, sentiments contradictoris, m'explico: Ja l'anterior Anunci del 87 exposava en un article, publicat per la revista AU! amb el títol **Pregó i llengua**, dos sentiments oposats dins la mateixa festa. També aquest que acabem de viure ha produït, entre d'altres, resultats pareguts a l'anterior, però amb una coincidència: el negatiu del 87 ha sigut el positiu d'enguany.

El pregó ha estat emocionant, les notes del ¡**Morella, Morella!** van tornar a fer esclatar l'alegria del Sexenni vinent, és més, ja ens trobem en any sexennal, ja és Sexenni.

Aquell primer acord-pregó dels justícies de Morella del S. XVII torne al seu lloc, als morellans, la llengua del nostre poble, la nostra llengua tornave a ressonar pels carrers i cantons de Morella. Una fèmina templada i segura feia justícia a una de les senyes de la nostra identitat més important.

Entre les nostres gents de la comarca, sempre ens hem convocat i comunicat els sentiments, actes, esdeveniments, tant de goig com de tristor amb **normalitat**, i això de normalitat ho dic perquè no ho fem en llengua fortastera. Però aplegà aquella imposició del S. XVIII abolint les nostres lleis, furs, costums i llengua dels afers oficials, condemnant-la a la postració i humiliació que ha patit durant quasi tres-cents anys.

Però ella, la llengua, el nostre idioma, el nostre vehicle d'expressió **normal** de

parens a fills, ha aguantat les embranzides i entrebanes que tots coneixem i, encara que ferida, torne a eixir a ocupar el lloc que mai haguere hagut de deixar.

Gràcies Sr. Alcalde, gràcies Srs. membres de la Corporació Municipal per fer aquest acte de justícia. L'**Herald**, en aquest cas també venturós per a la ciutadania, on una part importants són les dones (l'**Heralda** de la ciutat) em permetie escoltar per primera vegada un anunci com el que llegia als llibres d'història de la nostra població.

Reflexionant sobre el cas, vaig considerar que va ésser un gest encertadíssim. Qui millor que una veu femenina, la mateixa que escoltem per primera vegada quan venim al món? aquell món concret dels nostres pobles portenes. Elles han sigut les transmissores directes de la llengua. És un encert, eixa expressió de **llengua materna**.

Ara sí, s'ha acabat, espero que per sempre cridar-nos a festa en «morellano» per fer-ho en **morellà**. Gràcies, torno a donar amb el desig que seguísque encesa la torxa del Pregó i llengua amb dignitat. Fa sis anys us reproduïa aquest verset del poeta mallorquí Marià Aguiló per encoratjar-vos a fer el que heu fet enguany. Ara el torno a reproduir per reafirmar-ho. Diu així:

*Cap poble pot dir-se pobre
si per la llengua veneix.
Poble que sa llengua cobra
es recobra a si mateix.*

I ara, passo al sentiment de tristor-indignació que m'ha produït l'estada a Morella durant l'Anunci. Com que els anys passen i les circumstàncies canvien, aquest any vaig acudir a Morella amb els fills ja majors i uns amics. Ere la primera vegada que feiem ús del càmping, que els gestors municipals anuncien amb un indicador de trànsit als antics bancals de sota l'**Alamera**. Jo sé que aquell lloc és el cementeri vell, res que objectar, encara que els nostres avantpassats del S. XIX podrien tenir un repòs més tranquil. Són molts els pobles i ciutats on els fossars vells s'han transformat en parcs, on les generacions posteriors gaudeixen d'un espai de descans, on els xiquets corren, juguen, riuem i plorem, on el ocells canten i niuen, un espai on, a la fi, les despulles noten la perllongació de la vida al seu damunt, una vida de la qual, per dret natural, ells en varen ser perpetuadors.

Bo, el cas és que aquell goig per retornar a Morella es transformà en vergonya-indignació i una gran sensació d'estafat. No hi ha a Morella un responsable de sanitat pública? On està eixe càmping anunciat com a tal? On està el tracte humà i hospitalari dels estaments públics de Morella? Són preguntes que m'agradarie que em contestare una persona autoritzada o responsable.

Foto: J. Pastor

Allò, en comptes de esbarjo i convivència, es transformà en el **Gran Merder de Morella**. La situació era de jutjat de guàrdia. Els serveis sanitaris sols obrien de 11 a 20 (horari de piscina) i cada defecació, orinada o llavada ens costava el preu d'entrada a les instal·lacions esportives.

Tan prompte com podíem, fugíem d'aquell potencial focus d'infecció, jo diria d'atemptat a la salut pública.

Els escassos i imprescindibles objectes de cuina que els campistes portem, el que coneixem per l'escurada, havíem de netejar-los mig espatarrats damunt de dos pedres, a modo de passeres, després d'esperar mitja hora de cua. La font de vora la porta de la piscina, no és una pica, però és l'única eixida d'aigua per a tot el lloc d'acampada.

Esta, degut a l'aglomeració i abandó municipal, tenie el desguàs obstruït. Això provocà un riu d'aigües brutes i pudentes que passava cap a les roquetes del Puig

del Rei. A primeres hores del matí era de vore, aquella larga processó de gent, buscant un poc de discreció per fer les necessitats físiques. Però com que a la nit no fa falta buscar tant, el que descobriem era un extens territori ple de -i perdoneu-me dir les coses pel seu nom- caguerades, compreses, vòmits, etc... que donaven a l'indret una pudor i un aspecte tercermundistes o de camp de concentració.

La gent que dispose de casa o viu a la població s'ho mirava des de l'Alamera com un espectacle excepcional, jo diria que contents i satisfets del poder de convocatòria de la festa i la ciutat, però no pensarien, o més bé ignoren, que les rodalies de la piscina, amb el perill que represente per a la salut dels banyistes, era un descomunal femer.

No voldria donar arguments a l'oposició del govern municipal perquè ells començaren aquest desgavell. Primer, qui ordenà tirar les parets del

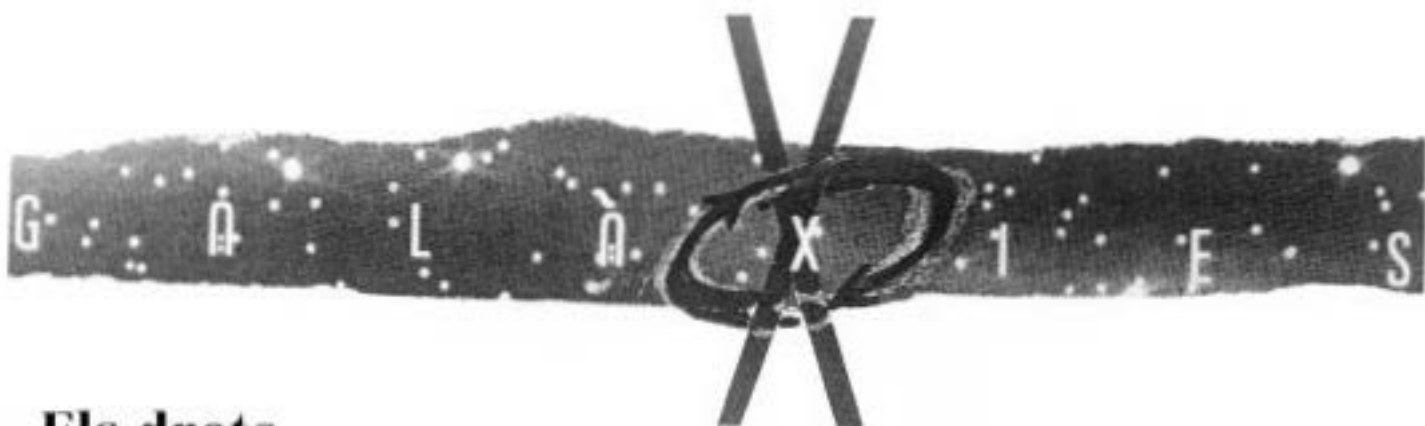
cementeri, després qui posà el cartell de càmping i ara, els actuals regidors, que mantenen la irregular situació. Amb tot aquest estat de coses, els voltants de Morella, com l'indret que denuncié, Santa Llúcia, el Povet, el Prat, porten camí de convertir-se en un **merder incontrolat**.

Al meu parer, els morellans que no tenim casa al poble i els visitants atrets per Morella, ens mereixem que el govern municipal, igual que estan fent a Vilafranca o han fet a Vallibona, condicionen un indret digue i amb els serveis imprescindibles per a aquesta modalitat de fer turisme, un turisme que també ajude els morellans a mantindre la seua economia, comerços, artesanía, etc... Nosaltres pagariem de bon grat aquests servicis. Unes instal·lacions que augmentarien el bon nom de Morella, a la vegada que podrien crear un parell de llocs de treball, una de les coses que també fan falta a la comarca, inclosa Morella.

Teòfil Pitarch i Vives

				<p>OFICINA D' INFORMACIÓ INICIATIVES I RECLAMACIONS</p> <p>US INFORMA TELEFÒNICAMENT Sobre tota l'Administració de la Comunitat Valenciana, la seua estructura, funcions i procediments</p> <p>US INFORMA PERSONALMENT I PER CORREU Les seues preguntes, suggeriments i reclamacions seran degudament rebudes, contestades, classificades i tramises a l'òrgan competent</p> <p>US REGISTRA QUALSEVOL DOCUMENT Adreçat a l'Administració Autònoma</p>
<p>9 0 0 5 3 9 3 9 3</p> <p>Telefon d'Informació Administrativa</p>				
<p>GENERALITAT VALENCIANA PRESIDÈNCIA</p>				
<p>CARTELLER: Carrer Major, 78 Tel. 358222 Fax 358066</p>				

<p>JOVENIVOL moda</p> <p>BLASCO DE ALAGON, 41 Tel 160710 MORELLA</p>	<p>TEJIDOS Viñals</p> <p>Segura Barreda, 1 San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - MORELLA (Castellón)</p>
---	---

Els drets imprescindibles del lector

per Pilar Alfonso

Els drets imprescindibles del lector

Com una novel·la, Daniel Pennac. Edit. Empúries, Barcelona, març 93.

Daniel Pennac, un professor de literatura francès, publicà fa uns mesos un llibre que s'ha convertit en un dels darrers best-seller del país veí. Empúries l'acaba de traduir sota el títol *Com una novel·la*. L'introït és d'aquells que no s'obliden:

«El verb llegir no admet l'imperatiu. Aversió que comparteix amb alguns altres: amb el verb Estimar... amb el verb somiar...»

Sempre es pot provar, és clar. Proveu-ho: Estima'm!, Somia!, Llegeix!, Llegeix!, Vinga, llegeix, l'ordeno que llegeixis.

-Puja a la teva habitació i llegeix! Resultat?

Cap

S'ha adormit damunt del llibre.

Suposem que qui s'ha adormit damunt del llibre és un adolescent. Suposem també, per un moment, que els adults sí que llegim i que ens agradaria molt de poder compartir amb els més joves aquest vici secular. Pennac, amb un estil senzill i seductor, ens ofereix algunes claus, si més no, per intentar-ho. A la darrera part del seu assaig, a més, esbossa un decàleg amb el que anomena «drets imprescindibles del lector».

- 1.- El dret a no llegir.
- 2.- El dret a saltar pàgines.
- 3.- El dret a no acabar un llibre.
- 4.- El dret a rellegir.
- 5.- El dret a llegir qualsevol cosa.
- 6.- El dret al bovaryisme (malaltia de transmissió textual).
- 7.- El dret a llegir en qualsevol lloc.
- 8.- El dret a fullejar.
- 9.- El dret a llegir en veu alta.
- 10.- El dret a callar.

... Hi penso, Deu drets, Deu drets imprescindibles.

Sí, conec gent que no llegeix mai ni contes ni novel·les i, la veritat, sembla que no els fa cap falta. Conec gent que sap trobar per altres camins allò que alguns hem anat trobant als llibres. Conec persones amb un do tan gran per a la narració oral que escoltar-los esdevé una experiència literària comparable a la lectura de les millors narracions. Són prou excepcionals, però. A la majoria de la gent que no llegeixen mai, em vénen, sovint, ganes de regalar-los una bona novel·la. Una novel·la que foren capaços d'acabar sense massa esforç, encara que hagueren de saltar-se'n algunes pàgines.

... Em sento temptada de fer el meu hit parade de re-lectures, de parlar dels llibres les pàgines dels quals busco periòdicament com als millors amics. Hi inclouria el capítol 36 de *Com una novel·la*. Ara sento augmentar les ganes d'abandonar la màquina d'escriure i córrer a llegir-li'l a algú... llegir-lo lentament, assaborint cada paraula, escoltant cada so. El novè dret del senyor Pennac:

«Mai més el dret de ficar-se les paraules a la boca abans de ficar-les dins del cap? Mai més l'orella? Mai més la música? Mai més el gest, les paraules? I què més? És que Flaubert no va cridar fins a rebenta-se els timpans la seva Bovary? És que no està més ben situat que ningú per saber que la intel·ligència del text passa pel so de les paraules des del qual esclata tot el seu sentit? No ho sap millor que ningú, ell, que ha

lluïtat tant contra la música intempestiva de les síl·labes, contra la tirania de les cadències, que el sentit s'ha de pronunciar? Què? Textos muts per esperits purs? ...»

L'estriptease finalment em sobresalta. Penso noms, títols, autors. Després, callo.

... A mi, m'agraden aquells qui s'apassionen per una lectura, aquells que, si en parlen, exageren: «és el millor llibre que he llegit en molts anys». La majoria de vegades no és cert (memòria dolçament fràgil!) tanmateix, s'encomanar, i acabes picant-hi.

Alguns dels llibres sobre els que més he exagerat els darrers anys són *Botxenski i companyia* de Josep Maria Fonalleras, *Legítima defensa* de Rafa Gomar i *Joc de Dames* de Maria Fullana. No n'estic gens penedida, és més, us asseguro que alguns dels contes que inclouen són autèntiques joies i, ara, no exagero, eh? ¡El dret d'encomanar als altres el desig d'un bon text, senyor Pennac!

... Uns minuts amb la mirada perduda enllà de la finestra m'ha portat el record d'un article recent de Sergi Pàmies. Si la notícia és certa, podem assegurar que els americans fan ús del nostre setè dret: si no ho és, almenys a mi m'ha fet somriure: «Als EEUU hi ha una editorial especialitzada en lectures per a wàter. Es diu The Bathroom Reader Press (traducció aproximada: Editorial del lector de wàter)» (...) La idea pot semblar divertida i prou, cosa de quatre bojos nord-americans i excèntrics, amb ganes de fer-se veure. Doncs, no. Resulta que l'editorial té beneficis importants. L'últim volum de la col·lecció ha venut cinc-cents mil exemplars, o sigui: mig milió. Com diria el jovent d'ara: «t'hi cagues».

... Deu drets, Deu drets imprescindibles.

M'agrada el llibre de Daniel Pennac, em fa sentir una lectora principiant i discreta però lliure.

HOMENATGE

Homenatge als mestres valencians
Carles SALVADOR i Enric SOLER
GODES als Cursos d'Estiu de la
Universitat Jaume I

Reproduïm les paraules que es van pronunciar en aquest acte.

Ens hem reunit avui per a recordar i per a mostrar públicament el nostre reconeixement als dos representants més genuïns del moviment de renovació pedagògica dels anys trenta al País Valencià: els mestres Carles SALVADOR i Enric SOLER i GODES.

Per una estranya coincidència, el dia 10 de gener d'aquest any, deu dies abans de la celebració del centenari del naixement de Carles SALVADOR, morí Enric SOLER i GODES. I tots hem interpretat aquesta coincidència del calendari com un petit signe que ens feien els dos amics i col·laboradors en la vida perquè els recordarem també units en la mort. No sols eren mestres, sinó també poetes... i els poetes tenen un poder especial per a jugar amb les paraules i amb la vida.

Per què retrar un homenatge als cursos d'estiu de Morella?

En primer lloc, perquè Carles SALVADOR i Enric SOLER i GODES han estat durant anys mestres de poble i mestres dels nostres pobles de les comarques de l'interior. SALVADOR, nascut a València, fou traslladat a Benassal l'any 1915, allí es va casar, allí va ser mestre i va viure fins l'any 1934, allí viu encara la seua filla Sofia, ací present. A Benassal afermà les seues arrels i, com deia Vicent Andrés Estellés, va trobar l'oportunitat de fer-se i de sentir-se de poble. SOLER i GODES, castellanenc, arribà a Hortells quan tenie sols 24 anys i, durant els cinc anys d'estada a la nostra comarca (de 1927 a 1931) i els deu anys que va passar posteriorment a Sant Joan de Moró, es va impregnar del llenguatge i dels costums de les nostres terres.

Va ser durant els anys passats a les nostres comarques que tots dos es van convèncer de la necessitat d'integrar plenament la nostra llengua a l'ensenyament. Aquest és el segon motiu del nostre reconeixement. SALVADOR i SOLER i GODES han estat peoners de la renovació pedagògica i de la normalització lingüística. A contra-corrent amb el model tradicional i oficial de l'escola, van propagar les idees i els mètodes de

l'Escola Moderna de Freinet i de l'Escola Activa de Claparède. A contra-corrent amb el model d'escola de llengua i cultura castellanques, van posar les bases per a un ensenyament en la llengua pròpia dels alumnes i arrelat al medi. Però, la novetat més important del projecte d'aquests dos mestres ha estat la de tractar la renovació pedagògica i la normalització lingüística com dos processos íntimament lligats. I tot això que avui supose encara un esforç enorme de canvi de mentalitats i de formació dels mestres, ells ja ho intentaven durant els anys trenta!

Finalment, reconeixem en els treballs lingüístics de Carles SALVADOR una preocupació fonamentalment pedagògica. La *Gramàtica Valenciana* de 1951 i *Parlem bé* són dos treballs de reflexió gramatical i sobre l'ús de la llengua destinats a l'ensenyament.

El millor homenatge que podem fer a aquests dos hòmens d'avantguarda que tant es van avançar als problemes de l'educació del nostre temps és el de parlar del futur de les nostres escoles.

Joaquim DOLZ

Carles Salvador, mestre nacional Prèambol

Carles Salvador i Gimeno (València, 20 de gener de 1893 - 7 de juliol de 1955) a l'article «*Guías turísticas - Morella*» en la ressenya de la «*Guía geográfico-histórico-descriptiva de la Ciudad de Morella*» del R.P. Antoni Begues¹ diu: «*Y es que el turismo de nuestras comarcas es un lugar de abandono. Morella por favorecer sus intereses espirituales y materiales, debiera tener un organismo turístico que ayudase la labor esparza que hacen muchos de sus hijos y entusiastas. ¿Cuándo se comprenderá esta necesidad y será resuelta en beneficio de la histórica ciudad que le vio nacer?*»²

Falten dos mesos per fer seixanta anys que mon pare així s'expressava. Desconec si Morella té un organisme turístic i si tinc informació de diferents moviments culturals on actuen entusiàstics morellans que enalteixen aquesta històrica ciutat. Una mostra és el curs d'estiu que ara clausurem.

Des que vingui per primera vegada en visita turística amb mon pare i estiujeants de Font d'en Segures han passat quatre dècades llargues. La vista panoràmica

de Morella m'era ben coneguda i, a més, com deia Carles Salvador: «... sols en recordar lectures periodístiques, qualsevol lector tindrà al pensament el castell de Peníscola, el de Morella i el de Sogorb, per indicar-ne tres...»³ Al llarg dels anys, articles i llibres me l'han fet conèixer més.

En homenatges al literat i gramàtic que fou mon pare per commemorar els cent anys del seu naixement us conte vivències, anècdotes; allò que és recordat per mi. Faig memòria de les escoles i referència a l'escola.

Les escoles

El Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts expedí per ordre de S.M. el Rei el «*Título de Maestro de primera enseñanza superior a favor de don Carlos Salvador Gimeno*», datat a Madrid el 21 de desembre de 1911.

Fou docent a Almàssera. No tinc cap document i penso si seria per fer-ne les pràctiques, si aleshores se'n feien.

Data el nomenament de mestre interí de l'Escola Nacional de xics d'Aielo de Malferit (València) el 21 de setembre de 1912 amb sou anual de cinc-centes pessetes. Estigué dos cursos i deixà l'escola per fer el servei militar. Foren dos anys de ferm ensenyament i els més moguts i divertits de la seua joventut. Per primera vegada escric el següent: el capellà predicava els diumenges a la trona, al·ludint els joves aieloners, dient que el qui tocava l'acurdió era el dimoni major i els balladors i balladores els diablets. Però, rector i mestre eren amics i passejaven junts.

Féu les oposicions l'any 1915.

La propietat de l'escola de la Pobra de Benifassà (Castelló), amb sou anual de mil pessetes, és del 9 de desembre de 1915. Pren possessió el quinze del mateix mes acompanyat de son pare. No hi havia hostal ni casa d'hostalatge; l'acolliment per passar la nit fou gitant-se a terra entre mantes i el P. Ramon no pogué retindre les llàgrimes per aquesta situació. El dia següent començà la convivència amb el rector de l'església, a casa d'aquest, per tot el temps que hi estigué⁴.

El nomenament per a l'Escola Nacional de xics de Benassal (Castelló) és del 22 d'abril de 1916. Ací estigué exercint quasi dinou anys.

La vocació literària i periodística i la preocupació per la correcció lingüística

el feien treballar fins altes hores de la nit; açò li féu patir dolors reumàtics que feren pensar en un canvi de clima.

Havien traspassat els sogres, els quals li pregaren, abans de les noces, que no marxaren del poble en vida d'ells; el fill, Carles, estudiava a Castelló; les relacions literàries a València eren constants i entre les vacants d'aquesta ciutat demanà l'Escola Nacional graduada **Cardenal Reig** del barri de Benimaclet. Adjudicada el 10 de setembre de 1934.

La Junta d'Inspectors celebrada el 2 de març de 1939 el nomena director de la dita escola graduada (anomenada ara -els anys bèl·lics- «**Grupo Escolar Pablo Iglesias**»). Signa l'ofici el Director Provincial Enric Beta. No pogué renunciar al càrrec i no feia gens de goig d'acceptar-lo. Eren els últims dies de la República i de la gestió del Govern Legítim espanyol abans de guanyar la guerra civil dels Tres Anys el general Franco en data oficial del primer d'abril.

Carles Salvador i les escoles

Pels escrits en sabem del pensament nacionalista en la vocació pedagògica i del seu desig d'un futur Estat Valencià que retribuísca el mestre; defensa millor sou (1919), l'oficialitat de l'idioma «dintre lo nostre terra» (1916). Es dirigeix al setmanari valencianista **El Poble Valencià** perquè obriga «les portes de par en par a rebre-nos» i també «deu de cridar-se els deixebles de les Normals i tots junts treballar coratjosament per la impantació del nostre idioma a les escoles» i el crit de «Mestres valencians: tot per la reivindicació de l'ensenyança valenciana!»⁶. La divulgada declaració del 1930: «sóc un polític de l'idioma»⁷ té unes arrels de molts anys enrere al seu cor.

L'escola unitària de Benassal -en les restes del castell de la Mola- passa a dues unitàries; l'aula fou dividida, s'obre porta al Joc i aquesta part fou l'escola de mon pare. Manuel Ajado i Carles Salvador han d'ensenyar les primeres lletres i l'últim grau de l'enciclopèdia per partir poble i terme en dues meitats. No hi havia descans recreatiu, però, «don Carlos» porta els xics de tant en tant a l'aire lliure on bé es poden donar lliçons de ciències naturals, de geografia, d'història. Lloc a visitar era el castell dels Assens, al cim del Bovalar, amb restes de població ibèrica.

Escolars i escola són presents en versificacions com: **Als meus deixebles** (1919); a **La més gran petita revolució** (1922): «Els xics se claven al pit / el tall del banc que assassina» i, manant arregar quaderns i llibres, comença l'ensenyament en la plaça de toros del poble

D' "Escola Catalana"

que és vora l'escola; Un Curset (1922); **Vacances** (1929); **Evasió** (1934) ha estat estudiada per Gabriel Garcia i Frasquet i d'ella en diu: «... on palesa el seu desig (el de carles Salvador) de transformació d'una escola profundament insatisfactòria, contemplada amb una mirada lúcida i crítica, fruit del compromís que adopta des de ben jove amb la renovació pedagògica i amb la reivindicació de l'ensenyament en valencià»⁸.

«Himne a Benassal» (1927) fou cançó escolar al llarg d'anys. Musicada pel benassalenc Perfecte Artola, la cantaven per anar-se'n a casa al migdia. També les xiques de la costurera. Tres escoles al mateix temps. El 1974 esdevé himne oficial de Benassal. Fiu jo que li trac l'escolaritat, canviant mots als tres primers versos de les estrofes tercera i vuitena. Cantat, precedeix les crides de l'alcalde. La Banda l'interpreta en actes rellevants i clou les corregudes de toros de plaça. Altra cançó escolar, «Aimem los nius», té una primera partitura de Juli Folgado (3 d'octubre de 1917) i una segona del mestre Bernat Vives (1919). Una altra del seu col·laborador, el compositor Artur J. Benaches, datada el 30 de desembre de 1927. Al poeta li agradava cantar-la i a mi també, apresada d'ell. Als anys bèl·lics, l'escola passa a ser mixta i hi vaig amb Carles Salvador. El mestre em permeté dir-li pare, al fill no li ho consentí, a classe era «don Carlos». La redacció del dilluns «Ayer, domingo» em recorda allò que feiem els diumenges a casa, també xialets de sirenes i bombardeigs.

A l'article «Carlos Salvador, mi querido maestro»⁹ es recorda la iniciativa del mestre de crear un museu d'història natural i un arxiu fotogràfic. Quan jo hi anava, el museu tenia aus dissecades, insectes, pedres, fulles; però encara augmentava.

En març de 1936, els alumnes -de tercer grau- plantaren una falla al pati de

la seua aula. El lema era **Fora la guerra!** El mestre escrigué el llibret i no se'n declarà autor¹⁰. Teniem una petita biblioteca, podiem llegir els llibres a casa i fer intercanvi entre els alumnes de publicacions pròpies, com era el TBO, però açò sols en un moment determinat de la setmana.

La mort

Morí el 7 de juliol de 1955 en la casa núm. 1 del carrer de Nra. Sra de l'Assumpció, sent director del mateix Grup Escolar **Cardenal Reig** per segona vegada.

Sofia Salvador
Benassal, juliol 93

1.- BEGUES, A. (1929): *Guia de Morella*, Imprenta de Vicente Taroncher, València.

2.- *Valencia Atracción*. Any VIII, núm. 85, setembre 1993, pàg. 143.

3.- Id. Any VII, núm. 66, febrer 1932, pàgs. 28-29.

4.- Anècdota comunicada al professor Vicent Simbor i publicada al seu estudi biogràfic i bibliogràfic «*Carles Salvador i Gimeno; una obra decisiva*», pàg. 15. Premi València Literatura 1982. Diputació de València.

5.- *Veu de la Plana*, núm. 10, pàg. 3, any 1916.

6.- *El Poble Valencià*, abril 1917.

7.- *La poesia valenciana en 1930*, L'estel, València.

8.- Gabriel Garcia i Frasquet. *Les evasions poètiques d'un mestre lúcid: Carles Salvador*. Butlletí Informatiu del Col·lectiu de Mestres de la Safor. Pàgs. 22-23.

9.- Miguel Domínguez, recordant el centenari del naixement del mestre. Levante-El Mercantil Valenciano. Dimecres 20 de gener de 1993, pàg. 62.

10.- Miguel Domínguez. *Carles Salvador redactó el llibret de la falla infantil que plantó el grupo escolar Cardenal Reig en 1936*. Levante-El Mercantil Valenciano, Suplemento especial FALLAS 1993. 13 de març, pàg. 38.

TRADICIONS POPULARS

per Domi Pastor

El vestit de morellana

Sempre he sentit dir que el que no es té i es veu com a cosa bona és el que solem envejar. Ens guiem pel que veiem i no ens adonem que totes les coses tenen els seus inconvenients.

Quan hi havia molt pocs cotxes -automòbils, com els deïem- per les carreteres, anàvem a peu d'excursió (cosa molt saludable) i, quan passava -de tard en tard- algun automòbil pensàvem:

- Xe, què bé! Eixos com són rics... no s'han de cansar ni tenen penes.

Un dia que vam fer el comentari i ho va sentir un masover que venia amb nosaltres, *mos* va dir:

- Déu sap les malalties i les cabòries i embolics que porten esta gent pel cap, però tenen el cotxe, que nosaltres no tenim, per anar d'un lloc a un altre.

També hi havia qui no podent menjar a penes de res, per malaltia, tenia com a veïns un matrimoni amb un xiquet que, allà al mes de maig, tenien el costum de sopar al balcó. Com els envejave! De tal forma que un dia que sopaven un bon plat de carabassa i tal qual de sardineta els va dir:

- Si jo, posant una dobleta d'or a la cassola, poguera menjar la quantitat i amb el gust que s'ho mengeu, la posaria.

Sempre recordaré que em pareixia una cosa de personatges molt sabuts, de moltes carreres i de bona posició l'ús d'una persona al seu costat que li fere de secretari. Pensava:

- Què bé, només li cal xurrar. L'altre va escrivint sense dir ni xut i posant els pensaments d'eixe home. Vaja cosa «maja» i que no tots podien tindre. Perquè pagar-li a un secretari...

Mireu per a on, he arribat a tindre secretari. Les circumstàncies m'han obligat a això, però no sé si és perquè no cobre i no ha anat al sindicat a protestar, el cas és que quan una cosa que li dicto no li agrada, s'atreveix a alçar-me la veu. I si a un article com el passat dic que encara em falte dir alguna cosa sobre els vells i que ho hám d'afegir, em conteste:

- Si ja està imprès i ja ha eixit.

Açò no és el secretari que jo em pensava. Hauré de convocar oposicions a vore si puc aclarir alguna cosa.

El que volia dir dels vells, com a remat d'aquell article, ere que a mi em

criдавe l'atenció que a les cases que eren molts germans i es feien els pares vells se'ls repartien entre tots perquè en un any estigueren els mateixos dies a casa de cada fill. Pensava:

- Mira que els volen! No poden pensar que només els tinguen uns del fills. Tots volen ser-ne. Tots volen participar en retornar l'estimació als pares. Però quina desil·lusió vaig tindre quan em van dir:

- És tot al contrari. No hi ha ningú que vulgue carregar-se'ls i que estiguen tranquil·lets a una casa, sinó que com tots són iguals, que es repartisquen el «muermo» per a tots. I ací tenim als vellets que sempre estan de turisme i havent-se d'amotllar als costums que tingue cada fill a sa casa.

Ja ho he dit. I, esta vegada, li he guanyat al secretari.

Ara anem a parlar d'una cosa completament diferent. Anem a parlar del vestit de morellana.

A finals del segle passat o principis d'este va hi haver un concurs de jotes de la província de Castelló (aixina m'ho han contat sempre a mi) i Morella va buscar una parella que ballare bé. El xic no sé qui ere, però la xica, encara que ja no l'he coneguda mai ni sé el nom d'ella, sé que ere de casa els Teudorets, germana del Sr. Matias Segura. Diuen que ballave molt fi i amb unes passadetes molt boniques, que ere mol difícil imitar-li. Tenie el que es diu estil i després de molts d'assajos van dir que baixave a Castelló. Arribats a este punt es va pensar com es vestirie d'elegant per a ballar la jota i algú que pensave molt bé va dir:

- Per què no la vestim de morellana, tal com anaven antigament?

Va agradar la idea, es van revoldre caixes i caixons, es van traure manteletes, faldetes, còfies, tot amb una auloreta de codony d'estar guardat a la caixa, de les agüeles d'aquell temps. Va agradar molt, perquè, a més, van saber buscar-li el significat del vestit. Per la situació que està posada Morella tenim costums i paraules aragoneses, les faldetes són d'aragonesa. Per ser lliandants de Catalunya portem la còfia de catalana i per ser de la regió de València portem la manteleta valenciana, encara que sense lliuentons. Aixina va anar la Teudoreta a

ballar. I entre que ballave la mar de bé i el vestit tan bonic, va ser un èxit.

En aquell temps no ere com ara que s'ix amb vestits regionals a tot i a tota hora, per tant es van tornar a guardar aquelles robes i no se'n va parlar més. Van passar anys i anys i ningú no mai va traure el vestit de morellana. Però arribe que, rematada la guerra del 36, Castelló vol celebrar el primer aniversari de l'entrada de les tropes franquistes a lliberar Castelló. Ere President de la Diputació de Castelló el Sr. Flors i va demanar a l'Ajuntament de Morella que buscare un grup de xiques joves per a representar Morella en una cavalcada que volien fer la vesprada de la commemoració. Hi havia 9 carrosses. Una per a cada partit judicial i, per tant, de Morella només havíem de baixar les xiques perquè la carrossa ja l'havien feta a Castelló.

Mos ho van dir a unes quantes, que vam acceptar molt satisfetes i contentes, però va passar el mateix que quan el certamen de jota. Vam pensar:

- Com *mos* vestirem, amb un mantó i flors al cap?

Això ere el que s'estilave per a eixir a les grups, a les desfilades del Sexenni. No *mos* va pareixer bé, però entre el desfici nostre i el consell de dos o tres mares de les que havíem de baixar, vam arribar a la conclusió de buscar aquell mateix vestit de morellana. Es va consultar entre totes i a vore si ho podíem trobar.

Ja ho crec que sí. Van eixir del més avaller de tots els caixons les manteletes, les còfies, les faldetes, les calces treballades i el vestit complet ja estave.

En el present article adjunto la fotografia de les xiques que vam anar, perquè vam deixar recordança d'eixe vestit, que gràcies a Déu, per l'entusiasme d'aquell moment de voler-lo trobar, ha tornat a eixir i estem més que satisfetes de vore com encara es porte.

Totes les que anaven són: Manuela Milian, Dolores Andrés, Natividad Llorens, Montserrat Marín, Nieves Carbó, Juana Rambla, Conxita Garcia, Vallivana Carceller i Domi Pastor.

A partir d'eixa data han eixit molts més vestits al fons de les caixes que ni

els mateixos propietaris havien reparat mai que els tenien.

Repareu que en la fotografia hi ha tres manteletes negres amb una sanefa de coloretts brodada a mà. És per significar que es portaven de les dos maneres, potser les obscures foren per a solemnitats religioses. Les blanques ara es fan de tul, que són molt boniques i no li lleven res a l'essència del vestit, però *lo* típic i autèntic és que, aixina com les fosques eren d'una seda o tafetà molt tiasset, les blanques eren de batista o roba fina pareguda, brodades també amb alguns motius.

La còfia, al mig del cap a la part de davant, portava un llacet molt graciós per a subjectar la vora de la còfia al cap i del llac penjaven les vetes d'una llargària igual que la pròpia còfia.

No sabem per quin motiu van escomençar a allargar-se, rebassant fins i tot les faldetes i a mi personalment em donava la sensació que pareixien les correges o brides que portaven els matxos de davant del carro. Això no tenie cap raó de ser.

Les calces, com més calats i motolets tenien, molt millor. Sempre blanques. La sabata negra amb un floc a l'empenya, abotinada o nugada amb una cinta a la part de davant del peu.

Una de les que vam baixar a Castelló, d'ascendència masovera, afirmava que li havien dit que el vestit portava espadenyas de les que diem espadenyas de llaurador valencià. Les nostres mares, en canvi, després de mirar ben bé el Segura Barreda van dir que no s'havien de portar espadenyas, perquè eixe vestit ere per a mudar els dies de festa i per anar a missa i a missa no s'entrava mai amb espadenyas. I, encara, el vestit de masovera morellana no porte eixes espadenyas, sinó que en porte unes de negres d'eixes que diem «silencios». No obstant, *nos* van fer unes fotografies individuals i, vullgues que no, totes amb espadenyeta. I ara ho mires i veus que allò no li pegue de cap manera. Un vestit tan elegant amb espadenya de plantar aròs...

Açò és el vestit de morellana però ara fa un sis anys va hi haver una discussió al posar a les tres xiques que ixen a la carrossa de l'Ajuntament el dia de l'entrada de les Colònies perquè uns volien posar una xiqueta vestida de morellana davant. Uns altres van dir que no eixie cap xiqueta morellana, perquè la que represente Morella, va vestida de

matrona romana. A un costat porte la representant de la Colònia Catalana vestida de catalana i a l'altre la representant d'Absents, de valenciana.

La cosa esta de la morellaneta ve d'un poc més lluny.

L'any 40 vaig ser jo l'encarregada de representar Morella en l'acte de rebuda dels Absents al Placet de l'Església. Portava de companyes a Montserrat Ciurana per Catalunya i a M^o Teresa Marín per part dels Absents, no hi havie ningü més. Als Sexennis següents van eixir de representants de Morella, Marisa Rallo (1946), Sacramento Calatayud (1952) i Rosita Borràs (1958). Fins a este sexenni (XLIV) no havie anat mai una xiqueta vestida de morellana davant, a la carrossa de l'Ajuntament. La cosa es va argiir de la forma més senzilla. Es veu que a la xiqueta l'havien vestida per a eixir a alguna cosa o a alguna grupa i, al no poder-la col·locar, la van posar al cap de la carrossa. I van comentar:

- Ací no moleste, -i allí va anar.

Ja podeu vore si es tracte d'un costum arrailat i important i quines són les raons soberanes per argumentar-ho.

Morella està representada, a la carrossa del dia de l'entrada de les Colònies, per la xica que va al mig i no cal ni fa cap falta una morellaneta menuda per allí enmig.

El que vulgae més informació que repasse revistes i documents antics i els que són ja vells que fagen servir la memòria, que ja en tenen prou.

No es tracte de veure si les coses

pareixen bé o mal sinó de vore quines són les raons i els criteris que es fan servir per fer-les i quina és la forma de fer-les com cal. Posats a fer, també podríem vestir una xiqueta amb el vestit regional de cada lloc on hi ha un grup de morellans, però s'haurie de fer la carrossa bastant més gran.

Per acabar, torno al vestit de morellana. Hem de deixar ben clar que si les dones d'aquells temps hagueren tingut una moda tan canviant com la del temps actual el vestit típic de morellana ja no existirie perquè no tindrie raó de ser. Ara, cada estació de l'any canviem tots els models de vestimenta, color, forma, llargària; tot i avant. Quasi és necessari que *nos* haguem de fer un vestit o dos cada temporada, perquè els de l'any passat ja estan molt vists i perquè, a més de que hi ha més diner, entre menys roba. Recordem de la sarsuela «La Monteria» el quadre que cante **Hay que ver**, en el qual, ja en aquell moment, feien una ironia sobre el vestit de les generacions anteriors: «*hay que ver mi abuelita la pobre qué cosas usaba, la mujer que se hiciera dos trajes, la casa arruinaba*». Vol dir que no hi havie possibles per a fer-se molts vestits, sobretot, la gent treballadora. Per tant, un vestit com el típic morellà, fet de teixits bons, ere per a tota la vida, com el vestit negre dels xics. Es portava per a mudar de veres i per això, s'ha mantingut sempre com a vestit de la senyora morellana. Y este és el vestit que llúixen encara actualment les xiques de Morella com a vestit típic i tradicional.

ecologia

V Jornades d'Ecologia

El Grup Ecologista de Vilafranca va organitzar des del 20 fins al 26 de setembre les V Jornades d'Ecologia.

Es van realitzar tallers de construcció de casetes per a nius dels pardals, per tal que els xiquets, divertint-se, conegueren la importància dels pardals insectívors que habiten els nostres boscos.

També es va organitzar, al saló d'actes de la Casa Social, un debat sobre els problemes mediambientals del nostre poble. El públic assistent va participar, mostrant la seva preocupació per aquests temes, provocant una diversificació d'opinions sobre les accions que cal reemprar, de les quals es va demanar que en fore el Grup Ecologista el principal promotor. Van coincidir els assistents en fer pressió a l'Ajuntament perquè tanque els torraders del berenador de la Font d'Horta, per trobar-se a l'interior del bosc més important de Vilafranca, i això represente una gran perillositat de produir un incendi forestal en aquesta zona.

Es va tractar també el tema de l'abocador controlat de residus sòlids. L'opinió majoritària va ser de demanar a l'Ajuntament i a la Diputació Provincial informació per comprovar que aquest projecte s'adapte a les qualitats tècniques requerides per a aquest tipus d'instal·lació. També es va insistir en proposar a l'Ajuntament la separació en origen, per reciclar-los i separar-los, dels productes més perillosos (piles) i dels productes més fàcilment recuperables (vidre, metall i paper). Però des de la taula es va insistir sobretot en la idea fonamental que és més important **reduir** els residus que reciclar-los. Els consumidors tenim la força de demanar als comerços envasos retornables i els embalatges estrictament necessaris per pressionar els fabricants. Després de tractar tots aquests assumptes es va pen-

sar de reflectir-los en una memòria que s'enviarà a l'Ajuntament perquè tinguer constància de la preocupació de molts veïns del poble.

Al llarg de les jornades es van projectar vídeos educatius per als xiquets, que solen ser molt interessants i mostren la preocupació per la natura, especialment pels animals.

A causa del mal oratge es va haver de suspendre una excursió a peu i una altra en bicicleta de muntanya.

El dissabte 25, aprofitant la presència de gent al carrer, per ser dia de plaça, es va realitzar un acte de protesta contra el berenador de la Font d'Horta. Es van portar a la plaça un munt de sacs, plens d'escombraries replegades el dia anterior, i es va repartir un fulletó informatiu on s'explicava que les escombraries estaven escampades pel bosc, al voltant del berenador i que per causa dels torraders existeix un veritable perill d'incendi.

El cap de setmana va tenir lloc l'acte més esperat de les jornades: la marxacampada a l'Estrella, antic poble que en l'actualitat pertany a Mosquerola.

A les tres i mitja eixien des de la Plaça

la seixantena de participants, joves i xiquets, amb les motxilles al muscle, preparats per aguantar la llarga caminada que els esperava.

A meitat camí, al lloc de costum, prop de la torre Leandra, es va fer una parada per a descansar i berenar.

Quan es va arribar a l'Estrella, com els xiquets no estaven molt cansats, es van posar a jugar a paquets i al mocadoret. Mentrestant, alguns voluntaris van anar a buscar llenya pel riu per amanir el foc de campament que es va realitzar després de sopar.

Abans que es fere de nit, a la Plaça major, cadascú es va traure el «bocata» o la «fiambra» i es va posar a sopar.

Després de sopar i d'haver ocupat cadascú una llitera a «La casa de la Virgen», van baixar al llit del riu i es van col·locar al voltant de la foguera per iniciar un festival de jocs i cançons.

A l'altre dia i de bon matí, els més jovenets, negitosos per l'emoció de dormir fora de casa, van començar a armar gresca fins que van despertar els majors i els van preparar l'esmorzar.

Durant el matí, mentre uns preparaven la paella per dinar, els altres van organitzar una gimkana, en la qual els participants, dividits en vuit equips van haver de superar nou proves.

Només menjar la paella, i repetats els sacs i les motxilles es va emprendre la tornada que va ser un poc més fatigosa, ja que en tornar cal superar un desnivell molt gran, sobretot al paratge anomenat Salt del Cavall, i perquè després d'una nit sense dormir massa, també s'està més cansat. Al voltant de les sis de la vesprada es va aplegar a Vilafranca.

Així van finalitzar aquestes jornades d'ecologia que, com cada any, organitza el Grup Ecologista de Vilafranca.

J. M^e. Zapater

«Acampada a l'Estrella». Foto: Josep Me Zapater

*Us desitgem el millor
Estem al vostre servei!*

CAFETERIA - RESTAURANT

Rourera

Tel. 964 / 16 03 08
MORELLA

Especialitat en cuina morellana

Salude tota la Comarca dels Ports i us ofereix:

- **Marisqueria:** Peixos i mariscs de Sant Carles de la Ràpita
- **Fregiduria:** Peixos del Mediterrani de totes classes
- **Sidreria:** Sidra Pomar de barril
- **Mesón:** Tota classe d'especialitats d'embotits i pernils de Guijuelo, Aragó i Morella

Director-Executiu-Propietari: **Pere Adell**

El millor de ROURERA: La seua clientela

Guia Bibliogràfica de la Comarca dels Ports

Grup d'Estudis dels Ports